

319994

u

8
2001

Ókortudományi Értesítő

VIII. szám

36.

Főszerkesztő:

Németh György

Szerkesztők:

Lőrincz Ádám
Patay Horváth András

Debrecen
2001

A kiadvány az Ókortudományi Társaság erkölcsi támogatásával jelent meg.

Felelős kiadó a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszékének vezetője.

ISSN 1417-8532

Címeink:

Németh György
ELTE BTK Ókori Történeti Tanszék
1364 Budapest Pf 107
GNEMETH@LUDENS.ELTE.HU

DE Ókortörténeti Tanszék
4010 Debrecen, Egyetem tér 1.
CENSORINUS@HOTMAIL.COM

Lőrincz Ádám
LADAMUS@HOTMAIL.COM

UTÁNPÓTLÁS

E rovatunkban két PhD disszertáció összefoglalóját közöljük.

Farkas Zoltán

Teleios logos

(Eusebius HE 10, 4, 2-72)

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Paulinus tyrusi püspök a nagy keresztényüldözés (303-313) után építtette újjá az üldözés során lerombolt tyrusi templomot. A dedikációs ünnepre meghívta Eusebius caesareai püspököt is, aki az ünnepen beszédet mondott. A Tyrusban elhangzott beszéd írott változata a Panegyricus ad Paulinum (Panegyricus), amely Eusebius Egyháztörténetének (HE) tizedik könyvében maradt ránk (10, 4, 2-72). Az értekezésben ezt a beszédet értelmeztem és helyeztem el Eusebius életművében, különös tekintettel a HE ókori kiadásaira.

A HE ókori kiadásaira vonatkozó hipotézisek áttekintése úgy summázható, hogy a HE ókori kiadásairól folyó vitában nem alakult ki konszenzus, viszont egyre több új szempont merült fel. Eredetileg az Eusebius első munkájának tartható Chronicon (Chron.), a HE és a De martyribus Palaestinae (MP) kapcsolatát vizsgálták. A hipotézisek később szövegkritikai érvekkel bővültek: egyrészt a HE kézírataiból, másrészt a MP két változatának (rec. brev. és rec. long.) vizsgálatából merített érvekkel. Ezzel párhuzamosan olyan külső adatok bevonására is sor került, mint a keresztényüldözés eseménytörténete, Galerius türelmi rendelete, az üldözés Maximinus általi felújítása, Maximinus halála, Constantinus rendeletei, Constantinus és Licinius kapcsolatának alakulása. Volt olyan kutató, aki magában a HE szövegében kutatta a felületes átdolgozások nyomait; mások további eusebiusi műveket (Onomasticon, Apologia Originis) vontak be a vitába, és a HE különböző értelmezéseivel próbálták datálni (a 295 és 325 közötti időszakon belül) a HE ókori kiadásait.

A kutatástörténeti egység második felében található a Panegyricust tárgyaló három munka ismertetése és kritikája.

A Panegyricus leírása során a beszéd szöveghagyományára, hitelességére, elhangzásának körülményeire vonatkozó adatokat, továbbá a Panegyricus tartalmi összefoglalását és felépítését adtam meg. E fejezet újdonsága annak bizonyítása, hogy a Panegyricus nem panegyricus a szó szorosabb értelmében (nem az epideiktikus beszéd egyik típusa), viszont panegyricus a szó eredeti értelmében (közösségi ünnepen elhangzó alkalmi beszéd). A bizonyítás során egyrészt a *πανηγυρικός*, a *πανηγυρίζειν* és a *πανήγυρις* szavak eusebiusi jelentésével érveltem, másrészt azzal, hogy jóllehet többen is feltételezik Eusebius szónoki képzettségét, erre nincsenek bizonyítékok; stílusa és beszédei alapján ugyanis nem igazolható, hogy Eusebius képzett szónok lett volna. A fejezet a Panegyricus nyelvének leírásával zárul.

Ezt követően a korabeli keresztényüldözés eusebiusi értelmezését mutattam be és Eusebius történeti gondolkodását jellemeztem. A HE utolsó három könyvének központi témája a korabeli üldözés. Eusebius történeti elbeszélésében mindazonáltal ellentmondások is vannak, mert a HE utolsó három könyve nem egy időben készült, a korábban megírt részeket pedig Eusebius valószínűleg át is dolgozta. Emellett a 312 és 325 közötti kiadásokban a HE-nak valamikor része volt, illetve része lett a MP és a Panegyricus is. A

három mű vizsgálata, valamint a HE kéziratai alapján rekonstruálható, hogy miképp értékelte át Eusebius 311 és 325 között a keresztényüldözést, s hogyan állította mindinkább az elbeszélés középpontjába a római polgárháborúból győztesen kikerülő Constantint.

A történeti elbeszélés *ószövetségi elemekből* kialakított gondolati kerete ugyanaz, mint amibe Eusebius a babyloni fogságot és a zsidóságot ért sorozatos csapásokat is helyezett.

Eusebius felfogásában a történelem alapelve Isten üdvözítő terve, ami ellen egy másik transzcendens erő küzd. A Gonosz – mint phthonos vagy daimón – a vágyak és szenvedélyek seregét vezérelve vívja harcát, bűnre csábítva a választott népet, hol viszályra (mint az üldözés előtt a keresztényeket), hol tagadásra (mint Krisztus eljövetele után a zsidóságot), hol pedig bálványimádásra (mint a választott népet a babyloni fogság előtt). A szabad akaratból elkövetett bűn – egy figyelmen kívül hagyott intést követően – büntetést von maga után. Az isteni büntetés végrehajtója a mindenkori nagyhatalom uralkodója. Isten végül megkönyörül népén; az isteni kegyelem eszközei azok az uralkodók, mint például Cyrus és Constantinus, akik a büntetés bevégeztével veszik át a hatalmat a szerepüket félreértő uralkodóktól.

Eusebius történetírása egyetemes; célja, hogy a történelemből tárja fel Isten akaratát, és bizonyítsa a gondviselés működését. A teremtéstől az utolsó ítéletig tartó történelemben a korszakhatárokat Isten jelöli ki, Isten és a választott nép viszonyát pedig mindig a Templom – a szövetség jelképe – sorsa testesíti meg. A Templom pusztulását, elhagyatottságát és újjáépítését Eusebius gazdag szimbólumrendszerben építette be életműve több darabjába, így például a Panegyricusba is.

Az ötödik fejezetben Baynes tézise (1933) ellen érveltem. A tézis az utóbbi fél évszázadra új irányt jelölt ki az Eusebiusszal foglalkozó filológusok és a bizánci eszmetörténet kutatói számára, amennyiben ez utóbbiak Eusebiust tekintik a bizánci birodalmi ideológia első megfogalmazójának. Baynes szerint Eusebius, amikor a keresztény uralkodó üdvtörténeti szerepére vonatkozó elméletét kidolgozta, a királyságról és a jó királyról kialakult görög filozófiai hagyomány fogalomkészletét használta fel; közvetlen forrásai pedig Plutarchus, Diogenes, Sthenidas és Ecphantus lehettek. Baynes a náluk található mimézés-elmélet nyomait vélte fölfedezni Eusebius Triakontaéterikosában (Laus).

Baynes feltevése cáfolhatatlannak látszik, ugyanis azt nem lehet bizonyítani, hogy Eusebius nem ismerte Plutarchus, Diogenes, Sthenidas és Ecphantus értekezéseit. Ezért azt mutattam ki, hogy a Lausban található és a Baynes által a hellénisztikus filozófiai hagyományból eredeztetett gondolatok már a Panegyricusban is megtalálhatók, továbbá hogy Eusebius mindkét beszédében ugyanazt a 'szónoki fogást' alkalmazta, és hogy a Panegyricusban található gondolatokat nem lehet, következésképp a Lausban található gondolatokat nem kell a hellénisztikus filozófiai hagyományból eredeztetni.

A Panegyricusból kiindulva, de a kutatást az egész életműre kiterjesztve vizsgáltam meg Eusebius Krisztusra vonatkoztatott képeit (pásztor, király, főpap, sóter és így tovább). Ezeket a szavakat Eusebius saját kifejezésével élve prosrémának nevezem.

A prosrémák vizsgálata után a következőket állapítottam meg: Eusebius nagyon sok prosrémát használ; a prosrémáknak több jelentésük is lehet; a prosrémákat Eusebius úgy vonatkoztatja egymásra, hogy azok (egymás mellett állva) korlátozhatják vagy kiterjeszthetik egymás jelentését; a prosrémák többsége főnév, de prosréma tartozhat egy másik prosrémához határozóként vagy jelzőként is; a prosrémák gyakran alkotnak ún. Krisztus-katalógusokat; a prosrémák forrása a Biblia, különösen a prófétai könyvek, a zsoltárok, s a János-evangélium; (új) prosréma létrejöhet elvonással (rövidítés) vagy szófajváltással; vannak alkalmi kifejezésnek tűnő prosrémák is (pl. egy közismert prosréma szinonimái, vagy

biblikus hasonlatból elvont alkalmi kifejezések); Eusebius a prosrémát sokféle módon és sokféle célra használja.

A prosrémák Eusebiusnál olyan fogalomkészletet alkotnak, amelyek nem a hellénisztikus filozófia hagyományából erednek, ugyanakkor alkalmazhatók Krisztusra, mint királyra, ti. mint a mindenség és a keresztények királyára.

A Panegyricusban Eusebius ezekkel a prosrémákkal teremt kapcsolatot a Logos és a püspök (Paulinus) között, aki a Logost utánozza. Ugyanígy teremt kapcsolatot Eusebius a Lausban a keresztény uralkodó (Constantinus) és Isten (tkp. az Atya) között, részben Krisztusra, részben Istenre vonatkoztatott prosrémákkal. A Laus gondolatvilága, mondanivalója és felépítése a Panegyricuséhoz hasonló. Más szóval Eusebius a Lausban a nála másutt is megszokott nyelven és módon fogalmazza meg gondolatait. A két beszéd közötti különbségek abból adódnak, hogy a Logos királyságában Paulinus püspök, Constantinus pedig uralkodó.

Eusebius két beszédének alapgondolata egyáltalán nem volt újdonság a negyedik században, hiszen például a *Quaestiones veteris et novi testamenti* ismeretlen szerzője ugyanazt mondja, amiről Eusebius a Panegyricusban és a Lausban beszél: *Dei imaginem habet rex, sicut et episcopus Christi*. Nem valószínű, hogy ez a gondolat Eusebiustól ered, sokkal valószínűbb, hogy a konstantini fordulat utáni keresztény közfelfogás megjelenése ez Eusebius beszédeiben.

A prosrémák Eusebius prózájának állandó alkotóelemei, és hatással vannak stílusára is. Eusebius nyelvének és stílusának vizsgálata a kutatás elhanyagolt területe, annak ellenére, hogy ez önmagában is érdekes téma, ráadásul Eusebius műveinek relatív kronológiájához is támpontot nyújthat.

Ezt példázza a HE illetve a Vita Constantini (VC) huszonegy párhuzamos helyének (hozzávetőleg 250-250 sor), és a MP rec. brev. illetve a MP rec. long párhuzamos szövegeinek (hozzávetőleg 305 illetve 390 sor) összehasonlítása.

A HE és a VC párhuzamos helyei azért alkalmas kiindulópontjai a vizsgálatnak, mert a két mű relatív kronológiája biztos. A vizsgálat során kiderült, hogy a vizsgálati szempontok közül melyek lényegesek, és melyek lényegtelenek. Egyértelmű különbség mutatkozott a köznevek, s különösen az elvont főnevek használatában: a HE-ban ezek általában egyes számban állnak, a VC-ban pedig általában többes számban. Ugyanígy általánosnak mondható, hogy a VC-ban gyakoribbak a határozott igealakok, és pedig általában praet. ipf.-ban (part. coniunctum és inf., illetve praes. perf. és praes. hist. helyett). E két vizsgálati szempont kellő számú példát hozott ahhoz, hogy mindkét jelenséget határozott tendenciának tekinthessük.

A MP párhuzamos szövegeinek összevetése után a vizsgálati szempontok többsége ugyanolyan határozatlan eredményre vezetett, mint a HE és a VC párhuzamos szövegeinek összevetése. Az elvont főnevek egyes illetve többes számú használatában a MP két változatában is határozott különbség van ugyan, de a nagyobb szövegmenységhez képest sokkal kevesebb előfordulással. A MP rec. brev.-ban az elvont főnevek általában többes számban, míg a MP rec. long.-ban inkább egyes számban állnak. Az igealakok és határozott igealakok használatában ugyanolyan számban és ugyanolyan arányban mutatkozik határozott eltérés a MP két változata között, mint a HE és a VC párhuzamos helyei között. A MP rec. brev.-ban inkább melléknévi igealakok (legtöbbször: part. coniunctum), jelen idejű igealakok és főnévi igealakok vannak, míg a MP rec. long.-ban a melléknévi és főnévi igealakok helyett határozott (legtöbbször: múlt idejű) igealakok, a jelen idejű igék helyett pedig múlt idejű alakok állnak.

A MP két változatának vizsgálata (a HE és a VC relatív kronológiája alapján) azt valószínűsíti, hogy a MP rec. brev. a korábbi, a MP rec. long. pedig a későbbi változat. Ezt a megállapítást támogatja a két szöveg stilisztikai vizsgálata is: a MP rec. long. szövege igényesebb.

A HE kézirati hagyománya, a HE nyolcadik könyvének szerkezete, valamint a HE nyolcadik könyve és a MP egymáshoz való viszonyából feltételezhető, hogy a MP két változata közül a MP rec. brev. a korábbi. A HE és a VC párhuzamos helyeinek, a Panegyricusnak és a MP két változatának vizsgálata után leszűrt nyelvi és stilisztikai érvekkel ez a feltevés valószínűsíthető. Megállapítható, hogy a MP rec. long. szövege jobb; a MP rec. brev.-ből történt átdolgozáson tehát a szöveg stilizálását kell érteni. Fritze kutatásai alapján – ami nem terjed ki a MP két változatára – tudjuk azt, hogy Eusebius nyelvhasználatában a *σύν* fokozatosan háttérbe szorította a *ἄμα* előljárót. Ezt a megfigyelést kiegészíti és igazolja valószínűsített feltevésünk, mivel a MP két változatában ugyanez a tendencia figyelhető meg.

Eusebius művei szerkezetük szerint két nagy csoportba sorolhatók; a két csoportba sorolt művek műfaja, nyelve, stílusa teljesen eltérő lehet. Az első csoportba sorolhatók azok a művek, amelyek szerkezete autonóm, a második csoportba pedig azok, amelyek szerkezete egy külső szempontnak van alárendelve.

Az autonóm szerkezetű műveket alapvetően két alapelv határozhatja meg: a gondolati (logikai) váz vagy az időrendiség. A másik csoportba sorolható művek szerkezetét külső tényező határozza meg; ezek a művek egyrészt (tágabb értelemben vett) kommentárok, másrészt polémikus művek, részben pogányok, részben keresztények ellen. E két nagy csoport között képzelhetők el – mintegy a két halmaz metszetében – Eusebius beszédei.

A Panegyricusban például a szöveg alapvetően egyetlen gondolat mellé rendelt bibliai idézet-sorból, ezek és más bibliai helyek paraphrasisaiból és magyarázatából áll, de még ezek mélyén is ott húzódik az időrendiség elve. A Panegyricus ekphrasisában például a tyrusi templom leírása nem statikus, hanem dinamikus, nem annyira leírás, mint inkább elbeszélés: Eusebius nem a templomot írja le, hanem a templomépités folyamatát.

Nemcsak az ekphrasis kelti elbeszélés benyomását, hanem maga a beszéd is felfogható kétsíkú elbeszélésnek. Az elbeszélés egyik síkján az Isten akaratával dacoló daimónok küzdenek Krisztus Temploma, a lélek és az egyház ellen, míg a másik, az előző *alatti* síkon harcolnak a keresztényüldözők a keresztény templomok és közösségek ellen. A történet két szakasza: a pusztítás és az újjáépítés. A daimónok a történet elején sikereket érnek el: bűnbé sodorják a keresztényeket és ostrommal veszik be az emberi lelket. Isten ezért megharagszik választott népére, és az elbeszélés másik síkján megkezdődhet az üldözés. A szabott mértékű büntetés után Isten megkönyörül a népen. Ekkor tűnik fel ismét Isten akaratát ismerve Krisztus, aki a bűn miatt korábban visszahúzódott Templomából, az emberi lélekből. Krisztus az elbeszélés síkján legyőzi a daimónokat, míg az elbeszélés másik síkján választottjai által győzi le a keresztényüldöző zsarnokokat. A választott nép így szabadul meg az üldözés nyomorúságából. Krisztus ezután előszólítja az üldözés viharában hozzá menekült egyházi vezetőket, és általuk építi újjá a Templomot. A pusztulás után megkezdődhet a vágyak ostromában elbukott lélek megtisztítása és feltámasztása, majd a feltámasztott lelkekből a közösség újjáépítése.

A beszéd természetesen nem valódi elbeszélés, a történet inkább képek egymás mellé sorolásából áll. A történet két síkja között is ezek a képek teremtenek kapcsolatot.

A képek közül a legfontosabb a Templom, az Isten és népe közötti szövetség jelképe. Amíg a régi szövetség volt érvényben, ez a Templom a jeruzsálemi Templom volt.

Bálványimádása miatt a választott népet Isten megbüntette: a babyloni király miután bevette a várost és fölperzselt a Templomot, fogságba hurcolta a népet. A babyloni fogságból visszatértek az elpusztult templom helyén építették fel ismét a Templomot, a második Templomot. Az új szövetség választott népét Isten ugyanígy büntette meg, amikor megharagudván rá bűnei miatt kiszolgáltatta a keresztényeket üldözőiknek. Pusztává lett ismét a Templom: leromboltattak a templomok. Az emberi lélekben azonban már ezt megelőzően pusztává lett Isten Temploma. Az üldözés után ezt a Templomot építik fel újra mindenütt a püspökök.

Az új szövetség temploma valóságos, de láthatatlan. Ez a Templom az emberi lélek és a lelkek közössége, az egyház. A Logos alkotta ezt a Templomot a mennyei Templom mintájára, amikor megalkotta az emberi lelket és megalapította az egyházat. A láthatatlan Templom mintájára építette föl a püspök – a Logost utánozva – a látható templomot: a tyrusi keresztény közösséget.

A templom-jelképnek tehát három szintje van: az első a föntinek mondott Jeruzsálem; a második a Logos alkotta lélek és a lelkek közössége, s végül a harmadik a püspök építette templom és közösség. A püspök építette Templom mintája a Logos építette Templom, a Logos építette Templom mintája pedig a mennyei Jeruzsálem.

Eusebius maga mondta a Panegyricust teleios logosnak, részben azért, mert a HE utolsó könyvének első összeállításakor ez a beszéd alkotta az utolsó könyv zömét, részben pedig azért, mert Eusebius valóban teleios logosnak gondolta, hiszen ezért is lehetett a HE teleios logosa. A Panegyricus alapképe, a Templom kapcsán pedig Eusebius sokszor beszél a logosról és a Logosról.

A HE ókori kiadásairól Schwartz által felállított hipotézisnek fontos eleme, hogy a HE tizedik könyvének (teleios logosának) legalább két kiadása volt. Schwartz érvelését azonban nem mindenki fogadta el. Az értekezés utolsó fejezetében Schwartztól eltérő módon érvelek amellet, hogy a HE utolsó könyvének legalább két kiadása volt, és megpróbálom rekonstruálni a tizedik könyv kialakulásának folyamatát.

Az értekezés tézisei

1. A Chron. első kiadása Eusebius első műve(inek egyike); nem datálható. Eusebius közlése és az első hét könyv tartalma alapján nem valószínűsíthető, hogy Eusebius a HE első hét könyvét a Chron. első kiadása után a Chron. alapján kezdte el összeállítani. Nem bizonyítható, hogy a HE-nek lett volna egy hét könyvből álló kiadása.
2. A HE nyolc könyvből álló első kiadása Galerius türelmi rendelete után, de legkésőbb 313-ban jelent meg.
3. A HE első kiadásában a nyolcadik könyv a 8, 13, 7-tel ér véget, de tartalmazza Galerius türelmi rendeletét.
4. Nem bizonyítható, hogy a MP rec. brev. a HE nyolcadik könyvének első változatában a nyolcadik könyv része volt, de a kéziratok alapján állítható, hogy a MP rec. brev. a HE első kiadásában a nyolcadik könyv függeléke volt.
5. Eusebius a MP rec. brev.-t legkésőbb a HE utolsó kiadásából elhagyta, a MP rec. brev. tehát nem része a HE-nak.
6. A HE három utolsó könyvének történeti elbeszélése és a HE egyik kéziratcsoportjában (ATER) megőrződött, de a HE-ből később elhagyott részek alapján állítható, hogy a HE első kiadása, valamint a nyolcadik könyv vége és a kilencedik könyv megírása közötti időben Eusebius felfogása az üldözésről megváltozott. Az üldözés Chron.-ban olvasható eseménytörténete és időrendje olyannyira eltér a HE utolsó három könyvének

elbeszélésétől, hogy a Chron.-nak ez a része aligha származhat Eusebiustól.

7. A kéziratokból kikövetkeztethetően a HE tizedik könyvének két kiadása volt. A HE utolsó kiadásából a tizedik könyv dokumentum-gyűjteménye átkerült a tizedik könyv függelékébe.

8. Minthogy a HE tizedik könyvének két kiadása volt, a HE-nak legkevesebb három kiadása kellett, hogy legyen. (A kutatás feltételezi a kilencedik könyv önálló kiadását is, ami nem tekinthető bizonyítottnak.)

9. Nem valószínű, hogy Eusebius az utolsó kiadás előtt újra és újra átdolgozta volna HE korábban kiadott könyveit. (A HE jelenlegi szövegében is vannak ismétlődések és ellentmondások.)

10. A HE-t és az Onom.-t Eusebius Paulinusnak ajánlotta, aki az üldözés után lett Tyrus püspöke, feltehetőleg fiatalabb volt Eusebiusnál és feltehető, hogy még 325 előtt meghalt. Tematikája alapján az Onom. a korai művek közé sorolható; tartalmával nem lehet érvelni sem a 295 előtti, sem a 326 utáni datálásra. A mondottak alapján az Onom. 313 és 324 közé datálható, ezen időszakon belül inkább korábbra.

11. A MP két változata közül a MP rec. brev. a HE első kiadásának volt része (mint függelék). A MP rec. long. a MP rec. brev. átdolgozott változata és önálló mű.

Publikációk az értekezés témaköréből

Socrates Scholasticus és a görög paideia (Socr. hist. eccl. 3,16). s.a. *Analecta Mediaevalia* 2001.

A note on the Chronology of Eusebius's Martyrs of Palestine. s.a. *AAntHung* 2001.

Pataki Elvira

TETTIX¹

A tücsök mint szakrális-poétikai szimbólum a görög irodalomban

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Διὸ δεῖ μὴ δυσχεραίνειν παιδικῶς τὴν περὶ τῶν ἀτιμωτέρων ζώων ἐπίσκεψιν. Ἐν πᾶσι γὰρ τοῖς φυσικοῖς ἔνεστί τι θαυμαστόν· (Arist. PA 645a)

I. A disszertáció célja a görögség *tettix*-motívuma fejlődésének, jelentésrétegeinek megközelítése, mindenekelőtt a Homérostól a császárkorig, illetve a keresztény szerzőkig ívelő irodalmi hagyomány változásainak végigkövetése alapján, különös tekintettel a kép költői és filozófiai kontextusban egyaránt jelentkező önreflexív alkalmazására.

Noha a rovar honos az egész kontinensen, mindenekelőtt a Mediterráneum nyári faunájának képezve elmaradhatatlan részét, a görög irodalomban és folklórban évszázadokon át követhető, a neve mellé társuló szakrális jelzők alapján kultikusnak nevezhető tücsökkedvelésnek nincs megfelelője más kultúrákban. A hellén műveltségnek meghódoló *ferus victor* e tekintetben nem követte mesterét: a *cicada* feltűnően kevés latin szövegben jelenik meg, semleges vagy előnytelen színben, s még Vergiliusnál sem kap pozitívabb jelzőt a *raucus*-nál. Míg az európai jelképtárban az állat az aisóposi corpus egy mesetípusának általánosulása révén kizárólag negatív tulajdonságok (a léhaság, meggondolatlanság, oktalan fecsegés) megtestesítője, addig ezen, a görög közmondások egy rétegében szintén jelenlévő felfogást a forrásokban felülmúlja a semmiféle gyakorlati hasznót nem hajtó, jelentéktelen élőlény iránti megkülönböztetett édeklődés; melynek alapja a *tettix* mûzsai mivolta, isteni ihletettségű, de emberi beszédre, zenére utaló terminusokkal leírt művészete.

Az írásos tradíció önmagában is meglepően gazdag anyagot kínál: az eposz, a tanköltemény, a himnusz, a mese, a komédia, a tudományos próza, a filozófiai dialógus, a történetírás, az epigramma, a bukolika, a levél, a paradoxográfia, a szerelmi regény a pusztá ornamentikát gyakorta meghaladó szerepkörben alkalmazták a motívumot. A téma emellett igen sok természettudományos, képzőművészeti, vallás-és hagyománytörténeti, filozófiai és esztétikai – nem ritkán az irodalmi tradíció megértésének előfeltételeit jelentő – párhuzammal rendelkezik, melyeket az interpretációs esélyek javítása érdekében a disszertáció ezen társtudományok területére bepillantó *excursusai* hivatottak jelezni. A monografikus feldolgozás a történetiség és az adott szemelvények nagyobb összefüggésben történő értelmezésének szükségességét veti fel, melynek a dolgozat történeti kronológiát műfajtörténettel ötvöző időrendje, s a források kontextuális vizsgálata igyekszik megfelelni. Ez utóbbi a kutatás az adott *oeuvre* egészére történő kiterjesztésének igényét vetheti fel, a belátás azonban ehelyett a téma szempontjából különösen fontos részterületekre korlátozódó vizsgálathoz vezetett; így pl. az archaikus és hellénisztikus líra töredékei esetén az illető auktor motívumhasználati stratégiái, képtípusai, mítoszkezelése, önreflexív kijelentései áttekintéséhez.

A szimbolika alapjául az állat más élőlények, legfőképp az ember biológiai meghatározottságától eltérő, paradoxonokban bővelkedő életmódja szolgált. A természetes adottságok (a földből születés, a megelőző testek ledobását követően a képességek azonnali

¹ Témavezető: Bollók János egyetemi tanár.

teljes birtoklása, a tápláléknak *ad absurdum* a táplálkozás tagadásáig vezető mennyiségi-minőségi extremitása, a napsugárzás hatására aktiválódó hangképzés folyamatossága és intenzitása, a testiségtől mentes szaporodás) a különféle lényekkel – istenekkel, emberekkel, egyéb állatokkal – folytatott interakciókban tudatos viselkedésként, mégpedig az immateriális, a szellemire összpontosító lét megfelelőjeként jelenik meg.

A bevezető az ókori forrásokban és a modern fordításokban egyöntetű következetlenséggel számos rokonfajra utaló gyűjtőfogalomként használt *tettix* taxonómiájának (az irodalmi szövegek poétikai-zenei összefüggésében többnyire sokadrangú) problematikáján túl az aristotelianus és a modern természettudomány tényeit veti össze a mítosz és a népi vallásosság hagyományával. Az **életmódját** igen részletesen tárgyaló Aristotelés szerint a ritkás lombú, napsütötte olajligetben élő rovar petéit korhadó növényekbe helyezi, ahonnan a kikelő állatkezdemények a földbe másznak, bebábozódnak, majd többszöri vedlés után a tavaszi napéjegyenlőséget megelőző egyik éjszakán a burkot áttörve csapatostul előbúznak, s azonnal felrepülve az ágakon ciripelni kezdenek (HA 556 a). A talajból kiemelkedő rovar látványa inspírálta a naiv botanikai analógiát követő **spontán keletkezés** képzetét (a *tettix* a földből nő ki, magától "terem"); mely az athéni autochthonia-tradíció kiindulópontja. A föld alatti fejlődést kísérő, s a kikelés közbeni **vedlés** szintén különleges jelentőségű. A régi testtől történő, ismétlődő megválás egyfajta permanens regenerálódást jelent: a láthatóság szférájában rendkívül rövid időt töltő, e létidőn belül testét több alkalommal levető rovar látható külső beavatkozás nélkül, önnön erejénél fogva újjá lesz, készségei felfrissülnek. (A képzet létrejöttét elősegítette, hogy a *γηρας* a hellénisztikus nyelvhasználatban az öregség mellett a levetett állatbőrt is jelölheti.) Noha a rovar **halottkultuszban** betöltött szerepe írásos tradíció hiányában nem bizonyítható egyértelműen, az Attikán kívüli területekről előkerült agyag-, bronztücskök, a lokrisi *Manella*-szentély reliefjei, s távolabbi analógiaként a népvándorláskori sírok *tettix*-mellékletei minden bizonnyal szintén az újjászületésképzettel kapcsolatosak.

Az Aristotelés által is elfogadott tévhit szerint az állatnak nincs szája, s kizárólagos tápláléka a harmat (HA 532b). A földi élelemtől való tartózkodás, az égből származó, ambróziával rokon táplálék fogyasztása a *tettix*-et a hagyományos létmód – egyben a halandóság – keretei fölé emeli. A **harmatevés** motívuma a forrásokban sosem társul a tudatos aszkézis gondolatával; sokkalta inkább aranykori életmód maradványa, isteni adomány. A minimális táplálékigényt a hőmérséklet, a testnedvek, a táplálkozás és az intelligencia kölcsönös meghatározottsága alapján Aristotelés a hideg alapállapotú, intelligens rovarok általános jegyeként említi (PA 682 a). A *tettix* vértelen testének hűvössége és szubtilis tápláléka alapján az állati értelem legmagasabb, az emberi mentális képességeket leginkább megközelítő, a szenvedélymentesség tekintetében azokat meghaladó fokának képviselője.

Intelligens mivoltának legfőbb jele **hangadása**, melynek leírásakor az aristotelési terminushasználat ingadozik a pusztán fizikális hangzásra utaló (*βουβει*) és a humanizáló, az akusztikai jelenségben tudatos közlést látó (*ᾄδει*) kifejezések között. Hangját a más rovarhangok esetén említett mechanikus akusztikai jelenség helyett Aristotelés a madarakéval azonos jellegű tagolt közlésnek tekinti, s ez alapján feltételezi valamiféle zenei *techné*, bizonyos fokú esztétikum meglétét. (A hangadás csupán a hímállatoknál figyelhető meg, a nősténytücskök asszonyok számára példamutató némasága a pythagoreus szimbolikában és a komédia asszonygúnyolóiban él tovább.) Az irodalmi nyelvhasználat a *tettix* hangjának leírásakor egyöntetűen tudatos emberi cselekvésre utaló terminusokat használ. Leggyakoribbak az énekre utaló megfogalmazások (*ᾄδω, μελίζω, μελπῶ, φθέγγω*),

nem ritkák a hangszeres játék (mindenekelőtt a lant) kifejezései (ἁρμονία, κρέκω, μίμημα λύρας, ὀργανίζω, ραπίζω, μεδαρμίζω), s a zene hatását érzékeltető (θελγω, τέρπω) igék. Zenei teljesítményének elismertségére utal különleges védettsége is: a mítosz nem vesz tudomást a biológiai evidenciáról, a *tettix* táplálkozási láncban elfoglalt helyéről, s a pók, a rovarrevő madarak, vagy az ember fogságába esett tücsköt ábrázoló szövegek *mindegyike* az énekes megmenekülésével végződik, melyet a források művészetének megbecsülésével, illetve isteni védelemmel magyaráznak (vö. VA 99; AP 9, 122; 264; 273; 372; 373).

Az entomológia és az irodalmi hagyomány hasonló egyezést mutat dalának tér- és időbeli koordinátáit illetően: a tücsök az ág magasán zengi dalát, melynek intenzitása nyárközépi időszakban, a déli melegben a legnagyobb. Az aristotelési megfigyelés (*Probl.* 954a) alapján a környezet okozta felhevülés minden fajnál pszichés változással, a normál magatartást felváltó lelkesültséggel jár együtt; s a magas testhőmérsékletű élőlények eleve hajlamosak extatikus megnyilvánulásokra, illetve fecsegésre. Az alapvetően hideg, a nap hatására áttüzesedő *tettix* így óhatatlanul ihletett énekessé válik. A feszült mozdulatlansággal, gyakran optikai csalódással együttjáró **dél** emellett a szent hatalmak ambivalens megnyilatkozása, az áldást és vészt egyaránt hordozó déli *epiphania* időszaka. A minden mozgást megszüntető hőségben a fedél civilizációs határt jelentő védelmén kívül s *ébren* maradók akaratlanul is megzavarhatják a pihenő istenségeket (mindenekelőtt a Nimfákat és Pánt), s azok intim terének részesévé válván végzetes tapasztalásnak lehetnek átélői. Míg az ószövegségi *daemon meridianus* képzetében erőteljesebb a veszély aspektusa, addig a *nympholépsis*-sel kapcsolatos ókori források és a görög folklór gyakrabban számol be áldásosztó, megvilágosító találkozásokról. A délben kint maradtak az isteni találkozást követően olykor megnémulnak, megvakulnak, vagy hirtelen eltűnnek, s távoli helyen bukkannak fel – más esetben azonban profetikus tudásban részesülnek, s a találkozás eredményezheti művészi képességek kibontakozását. Az irodalmi és régészeti források tanúsága szerint a *nympholéptos* viselkedése sokkal inkább különleges ihletettséggű kegyelmi állapot, semmint romboló rendellenesség; s ezt támasztja alá a fogalmat a tanulás, az aszkézis mellett az *εὐδαιμονία* elérésének egyik lehetséges módjaként említő (EE 1214 a) Aristotelész is. A *déli áldás* speciális változataként a hellénizmus a periódust a költőavatás *par excellence* időpontjává teszi. A *tettix* viselkedése ez esetben is ellenpontozza e többi élőlény magatartását: nem részesül a találkozás előre nem látható következményeitől védő álomból, a déli táj egyetlen hangját jelentő, elementáris zenéje ekkor a legintenzívebb, s hangja emiatt a poézisbeli *palingenesis* s az annak hatására megszólaló emberi zene előképét jelentheti.

II. A lényét az emberi létfeltételekkel összevető **mítoszok** között a platóni, meglévő mitikus képleteket és irodalmi-filozófiai hagyományt új összefüggésbe rendező, s a *tettix*-et immár expliciten a gondolkodó emblémájává emelő *aition* mellett az athéni *autochthonia*-hagyomány, a feltehetőleg keleti eredetű, antropológiai vonatkozású Tithónos-történet s az eddig nem kutatott egykori pythagoreus *tettix*-szimbolika képezte a vizsgálat tárgyát.

A népesség belső önazonosságát és másoktól való elhatárolódását biztosító, mítikus alapokból tudatos politikai ideológiává formált *autochthonia* tradíciójában a földből kikelő *tettix* az őshonosság megtestesítője. Erről egyrészt a Thukydides és mások említette, tücsök alakú arany hajtúk viselésének régészeti szempontból máig vitatott szokása (τεττιγοφορία) tanúskodik; az állatalak ezen funkciója ugyanakkor bizonyos motívumegyezések révén (földből születés, halhatatlanságot biztosító harmatevés) a thériomorf őskirály, Erichthonios-Erechtheus hagyományával is rokon. A gyermek kígyóistent rejtő kosár és a háznál tartott *tettix* sok forrásból ismert sáskalítkájának a *cista mistica* jegyében történő azonosítása

azonban túlságosan távoli, s a teljes megfeleltetést méginkább kizárja az Erichthonios-mítoszból teljesen hiányzó, a *tettix* esetén alapvető akusztikai mozzanat.

A *tettix* regenerációs metaforaként való alkalmazásának legjellegzetesebb példája az archaikus eredetű, a régi testtel mintegy addigi létét ledobó tücsök-átváltozás motívumával csupán később bővülő **Tithónos**-mítosz, mely szerint Éös megunt, megöregedett, de Zeus ajándékképp halhatatlan szeretőjét *tettix*-szé változtatja. A történet a szenvedéssel teli emberi létet a *tettix*-ével felcserélő *kívánatos átváltozás* motívumának kiindulópontja. A mítosz átalakulásának kronológiája ismeretlen: az *Ilias* scholionjai és a kommentárok a harmadik ének *trójai véneket* tücsökhöz hasonlító képét (3, 149-152) legkorábbiként V. századi forrásra hivatkozva az *elaggott trójai királyfi* metamorfózisával magyarázzák, a Tithónos-mítosz központi magvát jelentő *elhamarkodott kérés-történet* legrégebb feldolgozásában, a VII. sz. elejére datált *Aphrodité-himnuszban* viszont nem szerepel az átváltozás ténye, s a metamorfózis allúziójának esetleges jelenléte is vitatott. A himnusz strukturalista elemzői szerint az el nem hangzó átváltozástörténet tudatos *aposiópésis*: az istennő a halandóság és halhatatlanság szférája közti, szerelmi kalandja idejére ideiglenesen érvényét veszítő demarkációs vonalat kívánja megerősíteni a tithónosi szenvedéstörténet megváltó átalakulás nélküli verziójának előadásával (218-239). Olvasatomban az Aphrodité istenségét azonnal, a nászt követő *epiphania előtt* felismerő, az ismeretlen látogatótól hosszú életet s öregséget (105-106) kérő Anchisés tudatosan vállalja az életerő, a *menos* elvesztésének isteni szerető jelentette kockázatát (187-190), s emiatt a tithónosi sors célzatos-manipulált felidézésére az elbeszélésben valójában nincs szükség. (A metamorfózisban nem részesülő Tithónos feltartóztathatatlan hangja (φωνή ἄσπετος) egyébként is szüntelen panasznak, s nem művészi élménynek értendő, s emiatt sem egyeztethető a későbbi esztétikai hagyománnyal.)

Az *Erga* nyár-fejezetével (581-588) kapcsolatban a szakirodalom eddigi, a hésiodosi tájábrázolásra s a boiót *theios anér* világképére vonatkozó kijelentéseit ugyancsak a fentebbi, a homérosi himnuszban is fellelhető vallástörténeti-antropológiai fenomén hangsúlyozásával egészíteném ki, melynek egyediségére a részlet pseudo-hésiodosi imitációjában (*Aspis* 392-400) pontosan annak elmaradása hívja fel a figyelmet. A tanköltemény a *tettix*-et a pusztító hőséget előidéző, a férfiakat szárító-sorvasztó, a nőket bujává tevő Seirios nyárközépi felkeltével s a borfogyasztás fontosságának említésével hozza kapcsolatba. A teremtmény életben tartó, a kánikula mellett leginkább a szerelmi együttlét által veszélyeztetett *menos* megőrzésének leghatásosabb módja a testnedvek pótlása a vérhez hasonlatos ital révén. Hésiodosnál a kánikulai délben léte legmozgalmasabb fázisát élő, legintenzívebben zenélő rovar képe a férfiak enerváltságával ütköztetve a (tithónosi öregség nyomorúságához hasonlóan) a *condition humaine* és a *tettix*-lét határozott elkülönülésére utal, s noha a borfogyasztást konkrét rituálé részének tekintő nézettel a dolgozat nem ért egyet, a motívum alkalmazását az ivásjelenet implicit szankcionálásának tekinti.

Az *Aspis* imitációja a *tettix*-kép kibontását követően, mellőzve az óvatosságra intő antropológiai nézőpontot, a növényi érés egyértelműen pozitív motívumával folytatódik, s új mozzanatként a tücsök énekének árnyaltabb, a harmativás Hésiodosnál nem szereplő mozzanata mellett a hangot emberi hallgatóság előtt felhangzó, egyszerre profetikus és művészi jelenségnek tekintő bemutatásával egészül ki (393-394: *Θεὸς ἀνθρώποισιν αἰεῖδεν ἄρχεται, ὃ τε πόσις καὶ βρωσις θῆλυς ἐέρση*). Az eddigi kutatás álláspontja szerint teljesen esetleges, a cselekményt megakasztó részlet integrálásának oka talán a *tettix*-nek az epikában még ismeretlen, elsőnek az alkaiosi Apollón-himnusz fragmentumában kimutatható (s ezáltal az archaizáló epikus mű eddig nem tételezett esetleges lírai előképére utaló) apollóni

kötődése: az istenség hatalmát hirdető *Aspis*-ban Apollón maga nem lép fel, jelenléte azonban látens módon, a zeniten tündöklő nyárközépi nap hatására éneklő *tettix* szerepeltetésében érzékelhető.

A motívum Platón előtti kiteljesedésének legkritikusabb pontja a **lokrisi pythagoreus** hagyomány kérdése. A fecske kitiltását és közvetve a *tettix* szentségét hangsúlyozó *symbolon* a tücsök és a dél-itáliai mozgalom vallási aspektusa között létesít kapcsolatot, amelyet az Eunomos-mítosz egyöntetű lokrisi kötődése, a pythagoreus társadalmi-szellemi rendeszmény, az *eunomia* s a kozmikus harmónia gondolata még hangsúlyosabbá tesznek. A legkorábbiaként hellenisztikus forrásokban fennmaradt, de sokkalta ősbibnek tekinthető, lokális hagyományon alapuló mítosz s az annak háttérét jelentő, egyes elemeiben rekonstruálható pythagoreus *tettix*-szimbolika feltételezésem szerint a platóni *aition* kiemelkedő fontosságú előzménye.

A paradoxográfia gyakorta idézett adata szerint a dél-itáliai Haléx rhégioni partján némák a tücskök, Lokrisban (*Lokroi Epizephyroi*) viszont híresen jól énekelnek. A város és a *tettix* különleges kapcsolatára legkorábban egy Aristotelész-idézte **Stésichoros**-gnóma (PMG frg. 281) utal, melyben a költő elbizakodott polgársárait – az ellenség által kivágandó fák helyett – a földön éneklő tücskök képével figyelmezteti a háborús veszélyre. Egyedülálló emellett a város határában az V. század óta működő szentélyekből előkerült *ex voto*-agyagreliefek *tettix*-ábrázolása, melyeknek ikonográfiája, halotti vagy esküvői szertartással kapcsolatos szimbolikája, esetleges orphikus jellege ugyan máig vitatott, az állat lokrisi vallásban játszott szerepét azonban mindenképp megerősítik.

Az **Eunomos-mítosz** szerint a delphoi lantversenyen fellépő, nevével a kozmikus, illetve az azt leképező zenei-társadalmi rendre utaló lokrisi versenyző lantjának húrja az Apollón-paian előadása közben elszakadt, egy zene odavonzotta *tettix* emberi hallgatóság előtt felhangzó hangja azonban pótolta a hiányzó harmóniát. A dél-itáliai pythagoreizmus egyik fő központjából származó elbeszélés lant-motívuma, a csorbát szenvedett, beteg harmónia kitöltése a természet egy ösztönös-elementáris hangjával a *tettix* és a zenét az isteni rend egy aspektusának tekintő pythagoreus zeneesztétika összefüggésére utal, mely (több ponton módosulva) egyben a platóni *musiké*-koncepció alapja is.

Igen valószínű, hogy az állat egyéb vonatkozásokban is pythagoreus képzetek megjelenítője. A *tettix* pusztítóit között a forrásokban elsődleges szerepet játszik a *chelidón* (Ail. NA 8,6), mely csakúgy, mint a tücsök a *Phaidros* utáni hagyományban, halandó átváltozásából született, noha a két átalakulás a metamorfózis szélsőséges típusait testesíti meg (vö. az emberi forma elvesztése mint iszonyatos tettek elkövetésének következménye Prokné esetén – a platóni halandók öntudatlan esztétikai szublimálódása, majd ennek mintájára a filozófus boldog önfeladása). Emellett mindkét faj zenei konnotációjú lény, s az év meghatározott szakaszához, a tavaszhoz-koranyárhoz kötődő múzsai tevékenységük révén Apollón kíséretének tagjai. Ambivalens viszonyuk legkülönösebb megjelenítése a problematikus értelmezésű pythagoreus *symbolon*-ok mindegyik listáján olvasható, a fecske tartását tiltó *akusma*: a filozófus nem fogadhatja házába (a tanokba) a hűtlen, húsevő, fecsegő fecskét, a *tettix* gyilkosát (vö. *Mor.* 727c: *σαρκοφάγος γὰρ ἐστὶν καὶ μάλιστα τοὺς τέττιγας, ἱεροὺς καὶ μουσικοὺς ὄντας, ἀποκτίννυσσι καὶ σιτεῖται*).

A fecsegő *chelidón* elűzése további figyelmet érdemel, hiszen a proverbiumok egy rétege a *tettix*-et ugyane tulajdonsággal ruházza fel, a komédia pedig számos esetben a fecsegő *tettix* alakját *expressis verbis* a pythagoreusok gúnyolására alkalmazza (vö. Aristophón frg. 10: *ὕδωρ δὲ πίνειν βᾶτραχος... πνῖγος ὑπομεῖναι καὶ μεσημβρίας λαλεῖν τέττιξ*). A locsogó filozófus képzete látszólag összeegyeztethetetlen a pythagoreus hallgatás, a hallgatva tanítás ideájával,

illetve a tan, az *akusma* néma megőrzésével; két igen kései forrás azonban ennek ellenkezőjére mutat. A korabizánci történetíró, Theophylaktos Symokattés a *hallgatáseszmeny* megjelenítésére a Theanót (a hagyományban Pythagoras tanokba beavatott női kísérője) idéző nősténytűcsköt használja (*Quest. Nat.* 30: οὐχ ὁρᾷς κοσμίως τήνδε τὴν τέττιγα ἐφιστάνουσιν τῷ κλαδῷ ἄγαν σιωπηλῶς, ὥσπερ τὰ Πυθαγόρου διδασκείαν διδάγματα;); Horapollón Kr. u. V. századi görög-egyiptomi synkretizmus áthatotta hieroglifáikonográfiája pedig a tant szavaival el nem áruló, éneklő *mystés*-ként értelmezi a *tettixet* (2, 55: Ἀνδρῶπον δὲ μυστικὸν καὶ τελεστὴν βουλόμενοι σημῆναι, τέττιγα ζωγραφουσιν· οὗτος γὰρ διὰ τοῦ στόματος οὐ λαλεῖ, ἀλλὰ διὰ τῆς ῥάχεως φθεγγόμενος, καλὸν μέλος ᾄδει.) (Plutarchos egyébiránt a hieroglifákat a pythagoreus *symbolon*-ok megfelelőjeként értelmezi, vö. *Mor.* 354e.)

A pythagoreizmus számára az állat különleges táplálkozása szintén jelentős momentum: a materiális élelemmel szemben abszolút táplálékmentességet jelentő harmat megfelelőjének a vízivás, valamint a Porphyrios említette (VP 34, 6) illat alapú készítmények tekinthetők, melyek mentesítik a testet az evés-ivás terhe alól. Kiemelendő továbbá négy, a platóni *aition*-ban egyikük kivételével szerepet ugyan nem játszó, az irodalmi hagyomány más rétegeiben azonban szintén a *tettix* mellett feltűnő *akusma*. Olympidoros a déli alvás tilalmát tekinti pythagoreus elemnek (*In Gorg.* 1, 17: παρὰ Πυθαγορείοις μηδὲνα καθευδεῖν ἐν μεσημβρίᾳ), a hőségben fenyegető *menos*-vesztés fogalmához pedig a laertiosi *Vita* nyári szerelmet tiltó mondata (VP 8, 9: Ἀφροδίσια χειμῶνος ποιέεσθαι, μὴ θέρους) kapcsolódik. A kallimachosi *Aitia*-prológ manifestumértékű *tettix-onos* szembeállítását az ἐκτὸς λεωφόρου μὴ βαδίζειν *akusma* (vö. VP 8, 17) előzi meg, a számár pedig a tan szerint a legmúzsaiatlanabb, a lantra nem hallgató lény (vö. *Ail. NA* 10, 28: λέγουσι δὲ οἱ Πυθαγόρειοι ὑπὲρ τοῦ ὄνου καὶ ἐκεῖνο, μόνον τοῦτον τῶν ζώων μὴ γεγονέναι κατὰ ἀρμονίαν· ταύτη τοι καὶ πρὸς τὸν ἦχον τὸν τῆς λύρας εἶναι κωφότατον).

A *chthonikus* szférából kiemelkedő s azonnal felrepülő, a halandóság régiójában csak jelentéktelen időt töltő állat emellett mentes a földi fejlődés tisztátalanságától, élete az azonnali *anagógé*-t követő megszakítatlan múzsatisztelet, s zenéje ugyan ösztönös, ez azonban a mindenség ösztönössége. A *Phaidros*-ban a *tettix* utánzására buzdító, az életrajzi hagyomány szerint szicíliai útja során a pythagoreusokat felkereső, a lokrisi Timaiost a világ legjobb zenéjű-törvényű városa szülötteként (εὐνομωτάτης πόλεως) bemutató Platón minden bizonnyal tudatosan utal az Eunomos-mítoszra.

III. Ugyancsak a sókratési, nyíltan önreflexív metaforika közvetett előképeinek tekintendők az állatalakot metapoetikus kontextusban alkalmazó lírikus töredékek s a pontosan nem datálható aisóposi corpus; a motívum emellett esztétikai összefüggésben, a klasszikus zenei *paideia* megjelenítőjeként szerepel Aristophanésnál. A disszertáció a közvetlen személyességet, az élményköltészet s a lírai szerepjátszás alkotói attitűdjét elválasztó, a líra Sg. 1. beszélője és a *persona* elkülönítendőségére utaló korlátozást követően a motívum fentebb említett műfajokon belüli fejlődéstörténetét vázolja. A vizsgálatot a **természetábrázolás** problematikájának áttekintése egészíti ki, különös tekintettel a *locus amoenus*-ra: utóbbi téma klasszikus monográfiája (G. Schönbeck, 1962) ugyanis a *Zikade*-t a toposz egyik állandó konstituenseként szerepelteti, egyes alkotásokban érvényes jelentéstartamát azonban kissé mechanikusan határozza meg.

A *tettix* a görög irodalom költészetszimbolikájával foglalkozó szakirodalomban csupán elvétve szerepel, s olyankor is alig észrevehetően, messze a *méh* és a *madár* evidenciaként kezelt toposza mögött. A vizsgált szövegek tanúsága alapján ezen kizárólagosan a görög

irodalomban működő motívum méltánytalanul szorul háttérbe. Nyilvánvaló, hogy a *tettix* csupán bizonyos vonatkozásokban integrálható a művészet kontextusába: a nap hatására zenébe kezdő énekes távlata a fa tetejéről szűkebb a nyílt ég horizontjánál – emiatt az általa reprezentált költészet nem viselheti magán a fenségesség, ünnepélyesség jegyeit. Énekéből hiányzik a tudatosság: miként a földből a lombig tartó utat szinte vakon teszi meg, úgy a harmativás és a déli nap kiváltotta dala is ösztönös-automatikus, szemben az áldozata fölött sokáig keringő, majd biztosan lecsapó sas vagy a nektárt válogató méh tudatosságával, melyek sokkal szemléletesebben fejezhetik ki az alkotás tudatos mechanizmusát. A *tettix* ezzel szemben az ihletett önfelatedtségen alapuló s emiatt evidensként ható költészet megtestesítője.

Hangja s az emberi beszéd megfeleltetése már a motívum legkorábbi forrásában is szerepel. Az *Ilias* a harcból kiöregedett, de még nagyszerű szónok trójaiakat a *tettix*-szel összevető sorai (3, 149-152) egyrészt a tücsökhangot leíró, sokat vitatott ὄπα λειριόεσσαν, másrészt a jellemábrázoló hasonlat bizonytalan célzata miatt jelentenek gondot: Eusthatios XII. századi kommentárja (valószínűsíthetően a motívum elsődleges görög jelentésének fokozatos halványulása miatt) a trójaiak barbárságának akusztikai érzékeltetéséről, a modern elemzők többsége a fecsegő öregek ironikus megjelenítéséről beszél. Az első kijelentés ellenpontjául Libaniosnak a *tettix*-et a barbárság antiteziseként említő levele (ep. 499), a másodikéul az eposzok öregség-ábrázolásának vizsgálata szolgál.

Az irodalmi-vallási tradíció **Archilochost** kétszeresen is a *tettix*-szel azonosítja. A Lukianosnál fennmaradt – s az egyéb fragmentumok állatábrázolásainak ismeretében véleményem szerint hitelesnek tekinthető – töredék (West frg. 223: τέττιγα... εἰληφέναι τοῦ πτεροῦ) szerint az *ainos*-t rendkívül gyakran alkalmazó költő önmagát reprezentálja a szárnyánál elkapott, a fogságban egyre hangosabban kiáltozó tücsök alakjában. Archilochos *tettix*-e ugyan nem közvetlen isteni ihletésre, hanem valós, közelebről nem ismert krízishelyzetben szólal meg; s a kép egyszerre utal az egyedi konfliktusban a méltánytalansággal szembeni bátorságra és határozottságra, de a mindenkor, *ösztönösen megszólaló* tücsök motívumának alkalmazásával e magatartás predesztináltságára is. A motívumot a hellénizmus alluzív költészete az Archilochos sírjára telepedő darazsak, s a kallimachosi, a *tettix* éles hangja helyett másfajta öntudatot hangsúlyozó, de szintén pozitív önértékelést sugalló képben eleveníti fel (vö. AP 7, 71 és Kall. fr. 1). A költő halálával s későbbi kultikus tiszteletével kapcsolatos, tudatosan formált, a disszertációban Delphoi szellemi expanziójának történeti keretén belül vizsgált legenda szerint a Múzsák védencét elpusztító s ezért a szentélyből kitaszított *Korax* (= holló) nevű gyilkosnak a *Tettix* sírhelyét kell felkeresnie engesztelő áldozattal (vö. Plut. *Mor.* 560e; Ail. fr. 80 et al.)

Alkaios játékos imitációjában (LP fr. 347 z) a hésiodosi nyári borozásjelenetet a *hetairia symposion*-jának aktuális kontextusába ülteti, a Himerios parafrázisában ismert Apollón-himnusz (fr. 307) pedig a *tettix*-et és a fecskét egyaránt az északról Delphoiba visszatérő istenséget fogadó, ujjongó természet spontán zenéjének megszólaltatói között szerepelteti. A kutatás által jóideig az elsőnek említett Alkaios-mű lacunájá-nak kitöltésre alkalmazott, a mozdulatlan déli tájat betöltő *tettix*-hangot idéző **Sapphó**-töredéket (Voigt fr. 101a) a disszertáció egyéb fragmentumokkal, mindenekelőtt az *ostrakon*-himnusszal összevetve hajlamos hitelesnek elfogadni. A *tettix*-töredék fragmentum további érdekessége, hogy a retorikaelméletben – a *glyktés* példájául idézett platóni *aition*-hoz hasonlóan – a *charis* szemléltetésére szolgál (Herm. *Peri id.* 2, 4 és Ps-Démétr. *Peri Herm.* 142.)

Simónidés ugyancsak vitatott hitelességű, egy esetben biografikus keretbe illeszkedő epigrammáiban (*Deipn.* 10, 456 f és 15, 680d; Steph Byz. *Eth.* 56) a *tettix* a versenyre

készülő, a győzelmi koszorújával az istenség szobrát megtisztelő (*lakón*) karénekes metaforájaként szerepel; az *ᾠκάνθιος τέτιξ* lexikográfusoktól is idézett fordulata pedig a műzsaiatlan személyekre vonatkozik, s emiatt valószínűleg segítheti a hellénisztikus epigrammaíróknak (AP 11, 20; 322; 347) a kallimachosi iskolával szemben alkalmazott *ἀκανθολόγος* ill. *ἀκανθοβατος* kifejezései értelmezését. **Pratinas** kontextus nélkül fennmaradt *Λάκων ὁ τέτιξ εὐτυχος εἰς χορόν* sorának (PMG fr. 709) *dór tettix*-e a töredék athénaiosi, a konzervatív spártai zenei tradícióra utaló magyarázatának figyelembevételével, valamint a sokat elemzett, az új típusú, a lanttal szemben az *aulos* hangzásbeli dominanciáján alapuló, a régi és az új stílust állathangokkal megjelenítő hyporchémával (fr. 708) összevetve ugyancsak tudatos esztétikai állásfoglalás.

Az **aisóposi corpus** *tettix-myrméx* meséjének eredeti sémája leginkább abban különbözik későbbi európai változatától, hogy benne a tücsök a (tovajból lett, vö. Hausr. 175) szorgos és kapzsi hangyáéval szembeállítható önálló értékrenddel bír, s a zenét valóban előre valóbbnak tartja az élelemgyűjtésnél (vö. H 114, 3: οὐκ ἐσχολαζον ἀλλ' ἦδον μουσικῶς, H 2, 173: τῷ μελῶδεϊν ἀπασχολούμενος τῆς συλλογῆς ἐκωλυόμεν). Világképük és magatartásbeli különbségük alapja a megfogalmazásokban terminusként visszatérő *scholé* eltérő értelmezéséből adódik: a szó a hangya számára semmittevő *otium*-ot, a tücsöknél értékes, értelmes időtöltést jelent. Az énekléssel elfoglalt (H 2, 62: ἀπασχολημαι γὰρ τῷ ᾄδειν) *tettix* – ha a paramythionokban nem is – hathatós védelemre találhat a *Politika* 8. könyvében. Aristotelész a szabad emberhez méltó magatartás kialakításában nem csupán egyenértékűnek tekinti a szabadidős tevékenységet a testet fárasztó, a lelket hitványító munkával, hanem azt nemesebbnek s előnyben részesítendőnek tartja (1337b: ...μᾶλλον δὲ αἰρετόν τὸ σχολάζειν τῆς ἀσχολίας καὶ τέλος). A *σχολή* eltöltésül (az *eudaimonia* lényegéhez hasonlóan) olyan tevékenység választandó, amelynek *telos*-a önmaga, ez pedig a *paideia*, annak is legalkalmasabb formája, a sem nem szükséges, sem nem hasznos zenei *diagógē* (vö. 1338 a: ... καὶ ταῦτα μὲν τὰ παιδεύματα καὶ ταύτας τὰς μαθήσεις ἑαυτῶν εἶναι χάριν, τὰς δὲ πρὸς τὴν ἀσχολίαν ὡς ἀναγκαίας καὶ χάριν ἄλλων).

Ezen nagyobb elbeszélői keretbe illesztett, az apológia motívumával kiegészülő mesetípus a (*tettix* zenéjét a néma Aisópos nyári déli *palingenesis*-ének háttereként is szerepeltető, vö. rec. G 6-7) **Vita Aesopi** kulcsfontosságú, a filozófus-zsarnok oppozícióra épülő jelenetének alapja. Kroisos a samosiakat a lyd uralommal szembeni ellenállásra buzdító Aisópos kivégzésére készül, aki halála előtt az ember fogságába esett *tettix* példázatát előadva a kárt nem okozó, zenéjével okosan gyönyörködtető (*ἀρμονία χρηστὰ φθέγγομαι ὁδοιποροῦντας τέρπουσα*) állatfigurát önmaga hitvány, senkinek nem ártó, hasznosra tanító alakjával felelteti meg (οὔτε γὰρ δυνατός εἰμί τινα ἀδικῆσαι, ἐν εὐτελείᾳ δὲ σώματος χρηστὰ φθέγγομαι βίους μερόπων ὠφελῶν) s nyer ezáltal kegyelmet.

A színpadi műfajok közül a tragédia dimenzióival nem arányítható, mindenfajta vétségtől mentes, boldog szellemi *autarkeia*-ban élő *tettix* kizárólag a komédiában tűnik fel. A motívumot önreflexív metaforaként nem alkalmazó **Aristophanész** alakját az *Equites*-ben az *autochthonia* megtestesítőjeként, az *Eiréné* tél és háború keretezte ideális nyárleírásában az évszak egyedüli akusztikai emblémájaként, az *Aves*-ben az emberinél nem kevésbé korrupt, militarista madárállam ellenpontjaként szerepelteti. Különleges szerepe a (*φροντίς λεπτή* -jét az éggel vegyítő, magasban elmélkedő Sókratést fellejtető, a Gondolkozda hókuszpókuszait pythagoreus tanok torzképeként megrajzoló) *Nubes* eszmetörténetileg és dramaturgiailag egyaránt fontos részeiben, az Igaz és Hamis Beszéd zenei-neveléseméleti agónjában (964 skk.), majd Strepsiadész és új *paideia*-n kupálódott fia jelenetében (1351 skk.). A *Dikaio*s *Logos*, illetve az apa értékhorizontján szerepeltetett *tettix* a hagyományos képzés

megtestesítője, s az Agathónt hangyaként aposztrofáló sor (*Thesm.* 100) ismeretében nem kizárt, hogy a motívum a klasszikus *paideia* továbbvihetőségének kérdése mellett az új *dithyrambos* létrejöttéhez köthető konkrét stílusváltás összefüggésében is értendő.

IV. Platón e hagyományrendszer elemeit újrarendezve a szellemire koncentráló **filozófus** és az immateriális, ihletett **tücsök párhuzamát** tudatosítja. Az áldó-ártó erőkkkel egyaránt teljes déli órán lehetséges magatartástípusok (az *epiphania* elkerülése az alvás révén vagy annak vállalása az ébren maradással) közti választás a testi vagy szellemi létezés melletti tudatos állásfoglalássá módosul, mely folyamatnak a *pharmakon*-szerű tücsökhang az elsődleges motiválója. A **Phaidros** szent időben szent helyen (délben a városfalon kívül) megjelenő Sókratés ellentétes értelmű Erős-beszédeiben a tudatosan vállalt *nympholépsis* ellentétes aspektusait egyaránt megtapasztalja. Ihletettségének legfőbb motiválója a táj egyetlen akusztikai jellemzőjeként feltüntetett, *éneklő és dialógust folytató* (258e: ᾄδοντες καὶ ἀλλήλοις διαλεγόμενοι) *tettix*-kar. A művön szekvenciaként végighúzódo *tettix*-emlétek (tájleírás, 230b; a beszédek és a retorikaelméleti rész közötti σχολή, 258 e; a tücsköket Μουσῶν προφῆται-ként említő, az ihlettel kapcsolatos önreflexió, 262 d) legfontosabbja a lankadó figyelmű Phaidrost a déli álm helyett koncentrálásra ösztönző *aition*: a *tettix*-ek azon egykori halandók, akik a mindenség rendjét zengő Múzsák születésekor elsőként ismerték meg a zenét, s a világról, önnön testükről megfeledezve az isteni hangzásnak engedték át magukat, s észre sem vették, mikor meghaltak. Haláluk után a Múzsák *tettix*-szé, az istenek s a metafizikus zene hallgatói, a szellemet az érzéki világ hatására eltompulni nem hagyó halandók közötti hírvivővé változtatták őket.

A *tettix*-szé lett halandók az *aition* és a központi lélekmítosz közös motívumai alapján a megismerő szemlélődés, az immateriális tapasztalás megtestesítői: a *szárny* és a *kórus* képe egyként jellemzői a földből égbe emelkedő, harmaton élő *tettix*-eknek és a testbe költözést megelőzően a gondolat szférájában lakozó, az igazságot szemlélő, értelemmel és tudással táplált lelkeknek (vö. 247c-248a). A *tettix* hangja a befogadó hajlandóságának megfelelően fejtheti ki kettős hatását: az érzékszervi tapasztalás a földivel szennyezett lélek számára okozhat további elnehezülést, emlékezetvesztést – a zsongító hangnak engedő, testre koncentráló átlaghalandó elalszik s ezzel elmulasztja a felsőbbrendű tudást közvetíteni képes *nympholépsia* lehetőségét. Ébrenmaradás esetén az isteni küldött zenéje rég nem működő szerveket taníthat újra, felidézheti a valamikor tapasztaltat, rávezethet a megismerés igényére s a szellemieknek történő, félelem nélküli önátadásra int.

V. Az *Anacreontea* versét leszámítva a görög költészet minden bizonnyal legismertebb *tettix*-ei a κατὰ λεπτόν esztétikája manifesztumaként tekintett *Aitia*-prológból szereplő, majd a bukolikus táj *sine qua non*-ját jelentő, a disszertációban a kor irodalmát alapvetően meghatározó *játékos-enigmatikus intertextualitás* jegyében tárgyalt tücskei; valamint az epigrammák és a hellenisztikus képzőművészet olykor tömegtermelés benyomását keltő ábrázolásai.

A főművének bevezetőjében önmagát öregembernek stilizáló, *tettix*-metamorfózist kívánó **Kallimachos** rendkívül összetett metaforáját az értekezés a kallimachosi állatábrázolás áttekintése után a hagyomány több rétegéből igyekszik levezetni. A Tithónos-mítosz és az állatmese számár-tücsök párosának közismert előképén túl a dolgozat bevonja a vizsgálatba az említett simónidési ἀκάνθιος τέττιξ mellett Archilochos önreflexív metaforáját (melyek egyben a vízen és boron alapuló költői ihlettel kapcsolatos hellenisztikus toposszal is kapcsolatban állnak) – s a λεπτόν kategóriájának aristophanési előképét. A *tettix-onos*

szembeállítás kapcsán különös jelentőséget tulajdonítok a számár pythagoreus szimbolikájának, melyet az *onos* figuráját szerepeltető londoni scholionra vonatkozó legújabb tanulmányok véleményem szerint méltatlanul mellőznek. A töredéket záró *tettix-onos*-vulkán alá temetett *szörnyeteg* képhármasát az alexandriai költő többrétegű mitológiai utalásaként értelmezem: a lázadó, Hésiodosnál *mindenféle állat hangján* szóló, Plutarchos (*Mor.* 362 e) alapján az egyiptomi synkretizmusban gögje és butasága miatt *számárral* megjelenített Typhóeus titánt Zeus az Etna alá börtönzi, csakúgy, mint egy generációval később a titánok megbosszulásáért vesztes harcot indító gigászt, Enkeladost – akire úgy nehezedik a vulkán, mint Kallimachosra az öregkor (fr. 1, 35-36). Typhóeus-Typhón csupán a mítoszséma alapján állítható párhuzamba a prológusban expliciten említett Enkeladossal, neve (a rokon hangzású Tithónoshoz hasonlóan!) nem szerepel a szövegben, ha azonban a megfeleltetés helytálló, az platóni allúciónak is tekinthető: a *tettix* utánzására buzdító Sókratés kezdeti önismereti kérdésfeltevésében Typhón alakját is magára vonatkoztatja (*Phaidr.* 230a).

Theokritos idilljeinek *tettix*-ei minden esetben többet jelentenek a Schönbeck szerint hatásában a patak csörgedezésétől s a madárdaltól, méhzümmögéstől semmiben sem különböző *reines, ideales Zikadenkonzert*-nél (op. cit. 60). Különösen igaz ez a hagyományosan programversként számontartott művekre, melyekben a motívum hangsúlyosan metapoétikus használatban, állatalakokkal szemléltetett költői irányzatok megtestesítői között jelenik meg. A nyári délben játszódo I. idill *ekphrasis*-ának *akridothéké*-t fonó fiúalakjára (kinek tevékenységét a kutatás egyértelmű *poiésis*-metaforaként értelmezi) a zárlatnak a bukolikus énekes teljesítményét a kánont reprezentáló *tettix* fölé helyező mondata válaszol (1, 148: τέττιγος ἐπεὶ τύγα φέρτερον ᾄδεις); hasonlóképp felel egymásra az *akris* és a *tettix* az V. idill *agón*-ellenfeleinek kölcsönösen gúnyolódó soraiban (108-111). A VII. idill déli *epiphaniá*-t követő költőavatása során a stílusát a valós, kortárs irányzatok között elhelyező, általánosan pseudo-Theokritosként kezelt megszólaló magát *akris*-ok közt megszólaló békához hasonlítja (7, 42); a mű zárójelenetének metaforikus természetképében pedig a csacsogó tücsökök hősieken küzdenek (7, 139: τέττιγες λαλαγεῦντες ἔχον πόνον) a békák, a galamb keserve, az azonosíthatatlan *akanthis* okozta hangzavarban. Az *akris*-t a bukolika szakirodalma (ha egyáltalán ügyel rá) a *tettix*-szinonimájaként kezeli. A dolgozat megfigyelései alapján ez tévedés: az életmódját tekintve a tücsökkel számos egyezést mutató sáska egyetlen görög mítoszban sem jelenik meg, emberi közösséghez való viszonya barátinak nem nevezhető (noha konfrontációjuk nem mérhető a keleti kultúrákéhoz), zenei kontextusban csakis a hellenizmus dór epigrammáiban s Theokritosnál jelenik meg, feltételezésem szerint a halhatatlan, ihletett *tettix*-et inkább ellenpontozó, mint kiegészítő szerepkörben.

○ Az *Anthologia Graeca* két tucatnyinál is több tücsökepigrammája néhány tematikai alaptípusra épül (epitaphion, az apológia és a csodálatos menekülés motívumával bővülő tájleírás) melyek közül a leglényegesebb a költő metaforájakénti megjelenítés: a *tettix* a könyvek közt élő, Erós nem érintette, illetve a harmatnyi támogatással beérő hellénisztikus alkotó megtestesítője Poseidipposnál és a thessaloniki Antipatérnél; miniatűr Homéros Archiasnál (12, 98; 9, 92; 7, 213).

VI. Az Anacreontea közismert, kétes kronológájú, a hagyományos motívumkészletet filozófiai-vallási terminusokkal vegyítő *makarismos*-át leginkább a sztoikus eszmeiséggel szokás kapcsolatba hozni, noha a *Phaidros*-receptió áttekintése ezt nem támasztja alá.

Platón már a hellénisztikus Timón is *tettix*-hez hasonlítja (Diog. Laert. *Vit. Plat.* 7). A

második szofisztika rendkívüli gyakoriságú *Phaidros*-imitációinak kötelező, *Ilissos*-partot imitáló tájleíró keretében a *tettix* kivétel nélkül megjelenik, szerepe azonban több esetben nem haladja meg a sematikus díszítőelemét (**Achilleus Tatios** 1, 15; **Ps-Lukianos** *Erótes*, 18). A retorikus ornamentikát meghaladó, rendszerbe azonban nem épülő, alkalmi neoplatonista elemként tekinthető a szofisztikából a filozófiához közeledő **Dión Chrysostomos** 1. és 36. orató-jának tájleírása, a 47. beszéd autoreflexív *tettix*-képe. Erőteljesebb platóni reminiscenciákat ébreszt a *Symposion* szerelemfelfogása mellett annak *tettix*-ábrázolásán is módosító **Plutarchos** (*Symp.* 191b és *Mor.* 749 skk). A túlretorizáltsággal gyakorta vádolt, legújabban (R. Hunter, 1997) a platóni filozófiai megismerésfolyamat erotikus olvasatának tekintett **Longos-regény** a *tettix* alakjában az addigi tradíció több elemén változtatva hagyományosan antierotikus motívumot integrál szerelmi kontextusba. **Flavius Philostratos** Apollónios-életrajzának egyik legfontosabb jelenetében (7, 10-11) az elveit a zsarnok Domitianussal szemben is vállalni készülő filozófust barátja a biztos halál előli menekülésre buzdítva a magas biztonságában élő, integritást és szellemi szabadságot élvező tücskök boldogságát állítja szembe a földi gondolkodókra váró materiális, politikai megpróbáltatásokkal, s az Itália területén játszódnak jelenet amiatt is figyelmet érdemel, mert a *tyrannos-philosophos* oppozíció ehelyütt latin-görög aspektussal egészül ki.

A motívum továbbélésének szempontjából kivételes fontosságú **Philón** két értekezése (*De vita contemplativa*, *Quod omnis probus liber sit*), melyekben a platonista zsidó apologéta a falakon kívül vonuló, szent *symposion*-okon istenüket dicsőítő *therapeuták* máig ismeretlen közösségének aszkézisben legkiválóbb tagjainak jellemzésére használja a *tettix* képét.

VII. A *tettix*-metafora keresztény környezetben túlnyomórészt IV. századi **egyházatyák** írásaiban jelenik meg, másutt az effajta, paradoxografikus érdeklődéssel vegyes tudás kerülendő. Az állatalak emellett hasonló gyakorisággal szerepel a század pogány, a hellén tradíciót a második szofisztika eszköztárával továbbörökítő rétorainál, Himeriosnál és Libaniosnál – a kappadokiai atyák, Aranyszájú Szt. János mestereinél; így a motívum a két eszmerendszer konfrontációja helyett sokkal inkább a **klasszikus és a keresztény paideia közösségét** reprezentálja. A matéria szerepét létezésében minimálisra korlátozó, nem evő, azonnal égbe emelkedő *tettix* egyaránt alkalmas a filozófiához fordulás és a Krisztushoz térés *ἀναβασις*-ának képi megjelenítésére. A egyházatyáknál feltűnő tücsök-motívumot túlzott egyszerűsítés lenne kizárólag a keresztény teológia fogalmait jelentősen befolyásoló középplatonizmus hozadékának tekinteni, hiszen alkalmazására csaknem kizárólag a klasszikus *retorikai* műveltségen nevelkedett (ugyanakkor a szofista minősítést olykor az eretnek szinonimájaként használó) szerzőknél találni példát.

Míg a magát platonistának valló, Julianus Apostata udvaroncává lett **Himerios** beszédeiben a *tettix*-kép feltűnően nagy számú, mechanikus alkalmazása a motívum közhelyesedéséhez vezet, **Libaniosnak** a korszak társadalmi-szellemi problémait megfogalmazó leveleiben a motívum új jelentéssel bővül. A tanításhoz hű vagy pályaelhagyó *tettix*-szónoklattánár levelekben gyakorta feltűnő alakja (*ep.* 301, 1255) a divatjamúlt s rosszul jövedelmező klasszikus *paideia* válságára utal: az új közeg mindenekelőtt a tisztviselők számára kínálja a gyors és látványos előrejutás lehetőségét, akiknek berytosi, római tanfolyamokon megszerzett rutinja sokkal inkább a latintudásra és jogi ismeretekre alapozódik, mint az éveken át apránként gyűjtögetett enciklopédikus műveltségre. A filozófia és retorika együttesén alapuló hellén képzésműveltség létét külső és belső barbárosodás, a perzsák, a latin nyelv, a modernizáció épp annyira veszélyezteti, mint a

kereszténység. Az Apostata uralkodása emiatt is kivételes jelentőségű Libanios számára, aki platonikus, idealizáló császárportréiban két alkalommal is él a metaforával: a *filozófia rétyén* felnőtt, a birodalom alapjává a *logoi*-t tevő, fáradhatatlanul tanuló, istenközelségben élő Julianos az érzéki világ csábításait a *tettix*-éhez hasonló aszkézissel győzi le, s pihenőidejében a könyvek halma felett versenyt énekel a tücskökkel (vö. *or.* 12, 95 és 18, 175.)

A *paideiá*-ból kezdetben kirekesztett görög egyházatyák legműveltebbjei írásaikban a motívum stilisztikai alkalmazásán túl a *tettix*-et integrálják a keresztény világképbe. A metaforika előképe minden bizonnyal az említett Philón-műben keresendő, melynek therapeutáit (a Philón szövegét igen pontosan kivonatoló, a nyilván túl pogánynak vagy banálisnak értelmezett *tettix*-et azonban kihagyó) Eusebios és az őt követő keresztény történetírás a szerzetesekkel azonosította. **Alexandriai Szt. Kelemen** a pythagoreus fecske-*akusma* kapcsán a *tettix*-et a *logos*-szal felelteti meg (*Stróm.* 5, 5, 27: Παραινεί γοῦν ὁ Σάμιος "χελιδόνα ἐν οἰκίᾳ μὴ ἔχειν", τουτέστι λαλῶν καὶ ψιθυρὸν καὶ προῳλισσὸν ἄνθρωπον, μὴ δυνάμενον στέγειν ὡς ἂν μετὰσχη... διώκει δὲ ἄρα καὶ τέττιγας τοὺς μουσικούς, ὅθεν ἀπωδεῖσθαι δίκαιος ὁ διώκτης τοῦ λόγου), s a tant a *traditio hebraica* alapjaira épülő keresztény eszmeiség ősi-igaz mivoltának szemléltetésére a Jeremiás-prófécia pozitív fecskéképével (*Jer.* 8, 7: χελιδὼν γὰρ καὶ τρυγὼν, ἀγροῦ στρουθία, ἔγνωσαν καιροὺς εἰσοδῶν αὐτῶν) szembesíti. (Megjegyzendő, hogy ps.-Chrysostomosnál és Theodorétosnál a jeremiási állatok között már a *tettix* is szerepel.) A pogányok megnyerésére írott *Protreptikos* nyitánya az Eunomos-mítosz ironikus-krisztianizált változatát alkotja meg, melynek a pythagoreus és az irodalmi tradíció minden kellékével felszerelt *tettix*-e a mindent tudó Istennek zeng az eunomosi *nomos*-nál nagyszerűbb magasztalást (*Protr.* 1, 2: τῷ θεῷ τῷ πανσόφῳ αὐτόνομον ᾠδὴν, τῶν Εὐνόμου βελτίονα νόμων).

Nagy Szt. Vazul teremtéstörténet-homíliáinak egy, a sztoikus *pronoia*-tant és a paradoxográfiát idéző fejtegetésében a Teremtés nagyszerűségét szemléltető istenérvként említi a *tettix* zenéjét (*Hex.* 8, 7: Τίς ὁ τρόπος τῆς μελωδίας τοῦ τέττιγος; Καὶ πῶς ἐν τῇ μεσημβρίᾳ ἑαυτῶν εἰσιν ᾠδικώτεροι, τῇ ὀλκῇ τοῦ ἀέρος, ἣν ἐν τῇ διαστολῇ ποιοῦνται τοῦ θώρακος, ἐκδιδόμενου τοῦ φθόγγου;), s ugyanez a gondolat tér vissza **Nazianzosi Szt. Gergely II.** teológiai beszédében is, a vazuli tudományos egzaktuság azonban a hellén és a keresztény *logos* összeegyeztethetőségének kérdésével élete végéig foglalkozó költőnél esztétikumává válik (c. 23): τίς ὁ δούς τέττιγι τὴν ἐπὶ στηθούς μαγαῖα, καὶ τὰ ἐπὶ τῶν κλαδῶν ἄσματ' τε καὶ τερετίσματα, ὅταν ἡλίψ κινῶνται τὰ μεσημβρινὰ μουσουργοῦντες, καὶ καταφωνῶσι τὰ ἄλση, καὶ ὁδοιπόρον ταῖς φωναῖς παραπέμπωσι; Gergely a séta-keretével s ontológiai kérdésfeltevésével a *Phaidros*-t imitáló-ellenpontozó (*De natura humana*), s a krisztusi mítoszokat a klasszikus *paideiá*-val kibékítő, unokaöccsét Athénbe küldő költeményében (*Nicobuli patris ad filium*) a megismerés, illetve a tanulás emblémjaként szerepelteti a motívumot. Magánlevelezésében pogány s keresztény címzetthez írva egyaránt alkalmazza a motívumot: Nikobulos pogány rétoránárát az Eunomost segítő *tettix* szerepére kéri fel; egy másik, a szomszédos püspököt a zöldegszállítmányok elmaradását miatt tréfásan kérdőre vonó levelében pedig önmagát hasonlítja a harmaton élő tücskökhöz (*ep.* 175 és 26).

A lélek *tettix*-től hangos *locus amoenus*-át **Aranyszájú Szt. János** több szentbeszédében a bűnök okozta nyugtalanság szemléletes képeivel (színház, piactér) ellenpontozza (*PG* 57, 428; 60, 61), a pseudo-chrysostomosi corpus pedig Pál apostolt nevezi az Egyház tücskének (*PG* 60 684: ἡ λύρα τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὁ τέττις τῆς Ἐκκλησίας). A világrend mint harmónia, jól temperált hangszer képzele szintén visszatér: Kyréné neoplatonista püspöke, **Synesios** himnuszában a *phorminx* és a *tettix* megszólalása égi tudást közvetít (*Hymn.* 1, 45-46), s az utolsó apológia, **Theodorétos** 449-ben írott *Therapeutiké*-je a *tettix* hangja hallatán a

Múzsáknak és Siréneknek búcsút mondvá borul le a Mindenható előtt (PG 83. 922).

Az *αὐταρχεία* és a belőle származó *εὐδαιμονία*, a szellemi integritás, az ösztönös-inspirált művészet kifejezésére alkalmas motívum kontinuitása a görög műveltségésményével párhuzamos, más kultúrák jelképtárába történő illeszkedése nem jellemző. Kivételes attitűd a neoplatonista Philóné, aki a motívumot magától értetődő jelként alkalmazza a görög vallásosságtól merőben eltérő tartam megjelenítésére; s ugyancsak egyedülálló a *tettix*-et alig, s olyankor is csupán retorikus toposzként alkalmazó, zenéjében semmiféle magasabbrendűt meghallani nem akaró latin szerzők között Sz. Jeromos, aki az Eustochium-levéiben a folyamatos istendicséretre buzdítva inti címzettjét: *esto cicada noctium* (ep. 22, 18).

KONFERENCIA

„Plafonds et voûtes à l'époque antique”

„Mennyezet- és boltozatfestészet az ókorban”

Beszámoló az AIPMA VIII. Nemzetközi Ókori Falfestészeti Konferenciájáról

Budapest – Veszprém, 2001. május 15-19.

Az idén Magyarország adott helyet az AIPMA (Association Internationale pour la Peinture Murale Antique) három évenként megrendezett nemzetközi konferenciájának, amelynek témája az ókori festett mennyezetek és boltozatok volt. A konferencia szervezői Borhy László és Palágyi Sylvia voltak. A konferencia fővédnökségét Pokorni Zoltán, az akkori oktatási miniszter vállalta el.

Ennek a rangos eseménynek a megrendezése igen nagy jelentőségű a magyar falfestészet-kutatás szempontjából. Az utóbbi években már megfigyelhető volt a „nyugati provinciák” egyre növekvő érdeklődése Pannonia római kori falfestményei iránt. A konferencián részt vevő közel száz nemzetközi kutató most megtekinthette a Pannoniában feltárt és restaurált falképek egy részét, hiszen az öt napos konferencia feszített időrendjébe az előadások mellett több kirándulás is belefért. Az Aquincumi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum mellett Komáromba, Tatára, Balácára, Gorsiumba, Szabadbattyánba és Pécsre látogathattak el a résztvevők.

A konferencia két városban zajlott. Az első két nap programjainak az Eötvös Loránd Tudományegyetem adott otthont. A megnyitó után Ecsedy István, a Nemzeti Kulturális Örökség minisztériumának helyettes államtitkára, Klinghammer István, az ELTE rektora és Szabó Miklós, az ELTE Régészeti Intézetének igazgatója köszöntötte a résztvevőket. Ezután Kónya István lantművész előadásában hallgathattunk meg néhány szép dallamot. A nyitó előadást Alix Barbet tartotta (*Plafonds et voûtes peintes antiques, essai de classification*). Az első nap programjában délután elméleti előadások szerepeltek:

Scagliarini Corlàita, Daniela (Bologna)

“Il soffitto come “spazio semantico” per i temi figurati dal secondo al quarto stile”

Olszewski, Marek-Titien (Paris)

“La symbolique des plafonds”

Blanc, Nicole (Paris)

“Le décor des lunettes: entre voûte et paroi”

Clarke, John R. (Texas)

“Painting and Ceiling Architecture in the “Stripe-Line Style”, A.D. 220-260

Ghedini, F. - Salvadori, M. (Padova)

“Rapporto tra decorazione di soffitti e pavimenti: Analogie e divergenze negli schemi decorativi”

Heidet, Sandrine (Dijon)

“Les décors de plafond en opus masivum: similitude et différence face aux schémas de la peinture murale”

Vasáros, Zsolt (Budapest)

“Illusionistische Deckenmalerei aus dem 2. Jh. n. Chr. und ihre Ursprünge in der Architektur”

Winsor Leach, Eleanor (Bloomington):

“Doctus spectare lacunar: Roman Ceilings in Verbal Contexts”

A második napon (május 16.) a Mediterraneum falfestészete került sorra, külön kiemelve az Égeikum, Hispania és Szardínia festését.

Valeva, Julia (Sofia)

“Earliest ceiling decorations in the Eastern Mediterranean (between Late Bronze - Mid I. Mill. BC)”

Guimier-Sorbets, Anne-Marie

“Une interprétation des plafonds peints dans les tombes de Macédoine et d’Alexandrie à l’époque hellénistique”

Venit, Majorie Susan (Maryland)

“Illusion and Allusion: Painted Ceilings in Alexandrian Tombs of the Ptolemaic and Roman Periods”

Michaelides, Demetrios (Nicosia)

“Cypriot Painted tombs and their ceilings”

Michaeli, Talila (Tel Aviv)

“Iconography and Symbolism of Vault and Ceilings in Painted Tombs in Israel”

Ovadiah, Asher (Tel Aviv)

“The Iconography of the Paintings on the Arches of a Roman Private House at Mamshit”

Rozenberg, Silvia (Jerusalem)

“Stucco ceilings at the Herodian Palaces in Israel”

Zimmermann, Norbert (Wien)

“Decken- und Gewölbemalereien aus dem Hanghaus 2 in Ephesos”

Guiral Pelegrin, Carmen (Zaragoza)

“Los techos en la España romana”

Cebrián, Rosario - Fernández Díaz, Alicia (Valencia - Murcia):

“Un techo pintado en la domus de G. Iulius Silvanus (Segóbriga, Cuenca)”

Donati, Fulvia (Pisa)

“Moduli e tecniche di un contesto decorativo a Nora (Sardegna)”

Az előadások után, délután az Aquincumi Múzeumba voltak hivatalosak a konferencia résztvevői. Itt Bodó Sándor, a Budapesti Történeti Múzeum főigazgatójának köszöntője után Póczy Klára előadását hallgathattuk meg Aquincum Severus-kori festőműhelyeiről. A múzeum külön kamarakiállítással és poszter-szekcióval készült a konferenciára, ennek megtekintése volt a következő program. A napot Szilvágyi Sándor gitárművész koncertje és végül egy magyaros vacsora zárta a múzeum udvarában.

A következő nap (május 17.) a Magyar Nemzeti Múzeumban Kovács Tibor főigazgató köszöntőjével kezdődött. A múzeum lapidáriumának gyors megtekintése után kirándulás következett Komáromba, az ókori Brigetioiba. Itt Zatykó János, a város polgármesterének köszöntője és fogadás után a Klapka György Múzeumban kiállított ókori emlékeket, köztük számos falfestményt tekintettünk meg Borhy L. vezetésével. A délután második felében a tatai várban rekonstruált, de szintén az ókori Komárom területén előkerült falfestményes szobát néztük meg ifj. Bóna István vezetésével. A nap végén továbbutaztunk Veszprémbe, a konferencia második felének helyszínére.

Május 18-án reggel Palágyi S. a Veszprémi Polgármesteri Hivatalban megnyitotta a poszterszekciót, majd Dióssy L. polgármester köszöntötte az egybegyűlteket. A nap első

felében az itáliai (etruriai, campniai, Róma városi és ostiai) falfestményeké volt a főszerep:

Weber-Lehmann, Cornelia (Bochum)

“Karos, Streifen, Blümchen in den Gräbern von Tarquinia: dekorative Muster oder funktionale Systeme?”

Bragantini, Irene (Naples)

“Un soffitto dipinto di età imperiale da Napoli”

Eristov, Héléne (Paris)

“Décors de plafonds et voûtes campaniens à travers la documentation des XVIIIe-XIXe s.”

Allroggen-Bedel, Agnes (Bad Ems)

“Die Domus transitoria als chronologischer Fixpunkt der Wandmalerei: Bemerkungen zu einem methodischen Problem”

Meyboom, P. G. P. (Leiden)

“The Vault Decorations of Nero’s Domus Aurea”

Mols, Stephan T. A. M. (Roma)

“Volte dipinte del II secolo d.C. a Roma e Ostia: alcuni ritrovamenti recenti”

Lepone, Antonella (Roma)

“La cosiddetta Villa Piccola sotto S. Sebastiano”

Dunbabin, Katherine (Hamilton)

“Cubiculum 78 of SS. Peter and Marcellinus: Decorative Ensemble and Individual Significance”

Délután Pannonia, Germania és Gallia falfestményeinek egy részével ismerkedhetett meg a hallgatóság. Különösen nagy érdeklődés kísérte az előző nap a résztvevők által is látott brigetioi falfestményekről szóló előadásokat. A napot maga a poszter-szekció megtekintése és fogadás zárta a Polgármesteri Hivatalban.

Borhy, László (Budapest)

“Die Kosmologie des Deckengemäldes aus Brigetio (FO: Komárom/Szőny-Vásártér)”

Harsányi, Eszter - Kurovszky, Zsófia (Budapest)

“Antike geometrische Werkzeichnungen auf dem Deckengemälde von Brigetio (FO: Komárom/Szőny-Vásártér)”

Fuchs, Michel (Lausanne)

“Le plafond constantinien de Trèves”

Gogräfe, Rüdiger (Mainz)

“Flach- und Tonnendecken in der südlichen Belgica und im nördlichen Obergermanien - dekorative Gestaltung und architektonischer Kontext”

Az konferencia utolsó napján (május 19.) Fodor Zsuzsanna, a Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága igazgatónőjének köszöntője után szintén pannoniai (azon belül főként a baláciai) és germániai falfestményekről hallgathattunk előadásokat:

Nuber, H. U. (Freiburg)

“Innendekoration römischer Villen in der Rheinprovinzen”

Gabler, Dénes (Budapest)

“Dekorationskunst der römischen Villen in Pannonien”

Vetters, Gudrun (Wien)

“Neues zur Wandmalerei der Villa von Bruckneudorf”

Palágyi, Sylvia (Veszprém)

“Villa rustica von Baláca und ihre Wandgemälde”

Kirchhof, Anita (Veszprém)

“Ceiling-Fresco Decorated Coeffers from the Main Building of the Roman villa in Baláca”

Borhy L. konferenciát lezáró összegző előadása után Szabadbattyánba és Gorsiumba látogattunk el, ahol Nádorfi Gabriella és Fitz Jenő vezetésével megtekintettük a rommezőt és az ott feltárt falfestményeket. Gorsiumból egy rövid fogadás után Balácára utaztunk tovább. Itt, a római kori villa korábban és újonnan rekonstruált falfestményeiből nyílt kiállítás megnyitója után „római kori” lakoma zárta le a konferenciát.

A résztvevők nagy része a következő nap visszatért Budapestre, de néhányan még ellátogattak Pécsre, ahol Gábor Olivér vezetésével megtekintették a festett ókeresztény síremlékeket.

A konferencia jó lehetőséget adott a hazai és a világ számos pontjáról érkezett külföldi kutatók személyes kapcsolatfelvételére.

Az eseményen részt vevő szakemberek megismerhették a pannoniai falfestészet-kutatás jelenlegi állását, amely, egyre nagyobb ütemben zárkózik fel a nyugat-európai országokéhoz. Pannonia falfestészete szerves része a római birodalom festészetének, így az ókori művészet egészének, amivel mindenképpen számolnia kell annak, aki ókori festészettel szeretne foglalkozni. Ez a két tanulság nyilvánvalóvá vált a konferencia minden résztvevője számára.

A konferencia zökkenőmentes lebonyolításáért és a váratlanul felmerülő problémák rugalmas megoldásáért köszönet illeti a főszervezők mellett az ELTE régészet szakos diákjai közül Hárshgyi Piroskát, Kovács Loránd Olivért, Magyar Myrtillt és Vandlik Katalint.

Magyar Myrtill

Caesar és a caesarizmus kérdései

címmel 2001. szeptember 10-12-én nemzetközi konferenciát tartottak Piliscsabán és Debrecenben. A konferencia programja:

szeptember 10. Piliscsaba

Martin, P.: *Où en est le problème de la royauté de César? Mise au point sur la question*

Sordi, M.: *Dittatura perpetua e regnum: la monarchia cesarian e is suo modello* (az előadást M. Sordi távollétében más olvasta föl)

Ducos, M.: *La clémence de César*

Guittard, Ch.: *Etrusca disciplina et regnum: actualité des signes relatifs au pouvoir royal à la fin de la République*

szeptember 11. Piliscsaba

Tar I.: *Caesar in Ciceros Korrespondenz*

Heinrichs, A.: *Überlegungen zur Meuterei von Vesontio*

Gesztelyi T.: *Die Künste im Dienst der Monarchie*

szeptember 12.

Bessone, L.: *Consulem ipse fecit (Flor. 2,13,21). Considerazioni sul secondo consolato di Cesare*

Alonso-Núñez, J.-M.: *Bellum Hispaniense*

Németh Gy.: *Claude, Néron et Scylax*

Darkó J.: *La dignité byzantine, nommée caesar* (az előadás magyar nyelven hangzott el)

Forisek P.: *Caesar as military commander*

Grazzini, St.: *Considerazioni intorno ai detti celebri di Cesare*

Nosarti, L.: *Quale Cesare in Lucano?*

Takács L.: *Caesars De analogia in der Neronischen Zeit*

Maróth M.: *Monarchbild in der arabischen Übersetzung des Romans von Pseudo-Kallisthenes*

Havas L.: *La monarchie et la translatio imperii au tournant du 1er millénaire apr. J.-Chr.*

Madarász I.: *Cesare come tiranno e il cesaricidio come tirannicidio nella letteratura del classicismo illuminato*

Németh György

Az antik orvostudomány és a feliratok

A Debreceni Akadémiai Bizottság Epigraphikai Munkabizottsága és a Debreceni Egyetem Ókortörténeti Tanszéke 2001. október 12-én tudományos ülészakot rendezett a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában AZ ANTIK ORVOSTUDOMÁNY ÉS A FELIRATOK címmel.

Az elhangzott előadások:

Steiger Kornél (ELTE): *Filozófia és terápia*

Gradvohl Edina (DE): *A népességszabályozás módszerei Sóranos nőgyógyászati munkáiban*

Magyar László (Sémmelweis Múzeum): *Figurae Veneris. A szexuális pozitúrák irodalma az ókori világban*

Németh György (ELTE - DE): *Csodás gyógyulások. M. Iulius Apellas az epidaurosi Asklépios-szentélyben*

Forisek Péter (DE): *Censorinus és az antik orvosi iskolák*

Németh György

SZIGORÚAN TITKOS KIADVÁNYOK

E rovatban olyan ókori tárgyú - elsősorban egyetemi - kiadványokat kívánunk ismertetni, amelyek valamilyen oknál fogva észrevétlenek, vagy méltatlanul kevésbé ismertek maradtak a szélesebb szakmai nyilvánosság előtt. E kötetek tehát nem valamiféle cenzúra tiltása, hanem az információhiány miatt váltak "titkossá". Célunk az, hogy e kötetek terjesztését, adataik pontos közlésével, elősegítsük. Ezúton is kérjük kollégáinkat, hogy megjelent szakmai kiadványaikról adjanak lapunkban tájékoztatást, akár önrecenzió, akár pontos, de rövid tartalmi ismertetés keretében. Számítunk minden megjelent tanulmánykötet, monográfia, disszertáció, emlékkönyv és fordítás ismertetésére. Természetesen nemcsak az egyetemi kiadványokra hívjuk föl szívesen a figyelmet. Tekintettel a hazai, meglehetősen kaotikus, könyvkiadói viszonyokra, és a könyvterjesztés gyengélkedéseire, előfordulhat, hogy hivatásos könyvkiadók kiadványai is elkerülik az érdeklődők figyelmét. Kérjük a szerzőket, fordítókat és szerkesztőket, használják ki a lapunk által nyújtott segítséget. Minden ókori tárgyú kiadványt térítésmentesen ismertetünk. Az ismertetések célja az információ közzététele, nem az értékelés. Kíváncsi lenné, ha a bemutatást írók azt is megadnák, hogy a megrendelők pontosan kihez fordulhatnak (kiadó, terjesztő, ISBN szám, oldalszám, név, cím, telefonszám), és a kiadvány mennyibe kerül. Szerkesztőségünk ezúton mond köszönetet mindazon kiadóknak és szerzőknek, akik publikációikat eljuttatták hozzánk, lehetővé téve, hogy megismertethessük azokat olvasóinkkal.

A rovatot összeállította Lőrincz Ádám és Németh György.

Aelius Aristeidés: Róma magasztalása (eis Rhómén, or. XXVI -- K.). A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara Ókortörténeti Tanszékének kiadványai I. Budapest, 2001. 224 old. ISBN 963 8392 38 X

Tartalom: Sarkady János: Előszó. 5. Szlávik Gábor: A Római Birodalom képe egy Kr. u. II. századi rhétor szemével: a "Róma magasztalására" tartott beszéd és szerzője, Aelius Aristeidés. 9. Aelius Aristeidés: Róma magasztalása (eis Rhómén, or. XXVI -- K.). Fordította Szlávik Gábor. 37. Szlávik Gábor: Megjegyzések a fordításhoz. 61. Szlávik Gábor: Jegyzetek a fordításhoz. 63. Kőszeghy Miklós: A négy világbirodalom koncepciója Dániel könyvében (Dán 2). 145. Szlávik Gábor: Görög városok a római Nyugat-KisÁzsiában: Asia provincia az Antoninusok idején. 151. T. Bíró Mária: A római Nyugat-Kis-Ázsia görög városai a régészeti ásatások tükrében. 185. Lőrincz Barnabás: Határvédelem és hadsereg Hadrianus és Antoninus Pius korában. 205. H. Kérdő Katalin: Az aquincumi helytartói palota. 211. Glaser Tamás: A Suda ("Suidas") Aristeidés szócikke. 221. A szerkesztők utószava. 222. A gyakrabban alkalmazott rövidítések feloldása. 223.

Johannes Cassianus: A keleti szerzetesek szabályai (De institutis coenobiorum). Fordította Simon Árkád OSB. Magyar Bencés Kongregáció. Pannonhalma-Tihany, 1999. 232 old. ISBN 963 9053 25 2/3. Ára 896Ft.

Az 1980-ban az ELTE Ókori Történeti Tanszékeinek kiadványaként megjelent fordítás javított kiadása.

Marcus Tullius Cicero: A jóslásról. Fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Hoffmann Zsuzsanna. Belvedere Meridionale. Szeged, 2001. 185 old. ISBN 963 00 7390 0, ISSN 1585-1540. Belvedere Meridionale: Tel. 62 544-759. www.extra.hu/belvederemeridional

Faludy György Tárlata: Görög költészet. Glória Kiadó. Budapest, 2001. 96 old. ISBN 963 9283 26 6. Ára: 3490Ft.

A kötet az alábbi költőktől tartalmaz részben formahû, részben rímes fordításokat: Archilochos, Alkman, Sappho, Hippónax, Alkaios, Anakreón, Xenophanés, Mimnermos, Phókylidés, Simónidés, Aischylos, Praxilla, Platón, Kratés, Pamphilos, Leónidas, Diotimos, Ammonidés, Thymoklász, Alkaios (messénéi), Theodoridas, Kallimakhos, Dioskoridés, Asklepiadés, Meleagros, Philodémós, Leónidas (alexandriai), Lukillios, Markos Argentarios, Diodóros, Týmnes, Traianus, Rhuphinos, Ammianos, Skythinos, Stratón, Antiochos, Diogenész Laertios, Iulianos Apostata, Palladas, Paulos Silentiarios. A könyv gyönyörű illusztrációival, a görög nevek öntörvényű átírásával (Plátó, Eüripidész, stb.) és a terjedelméhez, valamint a magyarázatok minőségéhez képest aránytalanul magas árával hívja fel magára a figyelmet.

Filoramo, Giacomo: A gnoszticizmus története. Fordította Dobolán Katalin. Paulus Hungarus - Kairosz Kiadó. 2000. 422 old. ISBN 963 9302 33 3. Ára: 2850 Ft.

Hamar Imre (szerk.): Mítoszok és vallások Kínában. Sinológiai műhely 1. Balassi Kiadó. Budapest, 2000. 194 old. ISBN 963 506 357 1., ISSN 1586-6106. Ára: 1800 Ft.

Hülvely István - Pallai László (szerk.): Nemzetállam - Szuverenitás - Integráció. Tanulmányok az integráció témaköréből. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen, 2001. 159 old. ISBN 963 472 555 4.

Ókori tárgyú tanulmány: Forisek Péter: Az Európa-fogalom antik gyökerei. 7-16.

Kákossy László: Az alexandriai időisten. Válogatott tanulmányok (1957-1998). Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 390 old. ISBN 963 379 779 9. Ára: 1880Ft.

Madarász Imre: Költők legmagasabbja. Dante-tanulmányok. Hungarovox Kiadó. Budapest, 2001. 110 old. ISBN 963 9292 16 8. Ára 890Ft. Megrendelhető: Hungarovox Kiadó, 1137 Budapest, Radnóti M. u. 11. Tel.: 340-0859.

Ókori tárgyú tanulmányok: Vergilius választása. 36-41. Cato rejtélye. 42-49.

Maróti István (szerk.): Imátlan ima. Kortársak Devecseri Gábor emlékére. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2001. 280 old. ISBN 963 7412 948. Ára: 1500Ft

Martialis: Válogatott epigrammák. Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Adamik Tamás. Magyar Könyvklub. Budapest, 2001. 248 old. ISBN 963 547 532 2; ISSN 1586-7439. Ára 2180Ft, klubtagoknak 1850Ft.

A kötet Martialis 257 epigrammáját tartalmazza latinul és magyarul, javarészt új fordításban, valamint ifj. Plinius Martialis haláláról írott levelét.

Minucius Felix, M.: Octavianus. Fordította Károsi Sándor. A fordítást felújította és kiegészítette, az előszót és a jegyzeteket írta Heidl György. Catena, Fordítások 2. Paulus Hungarus - Kairosz Kiadó, Budapest, 2001. 144 old. ISBN 963 9302 97 X; ISSN 1587-2580. Ára 1600Ft.

Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok. I-II. Fordította Máthé Elek, a jegyzeteket és az utószót írta Hegyi Dolores. Osiris Kiadó. Budapest, 2001. 1067+1054 old. ISBN 963 379 909 0 Ö; 963 379 925 2; 963 379 926 0; ISSN 1417-4863. Ára: 6500Ft.

A fordítást a görög eredetivel egybevetette és átjavította, valamint új jegyzetekkel, jegyzetszótárral és utószóval látta el Hegyi Dolores.

Vida, István: Sylloge Nummorum Graecorum. Hungary, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum. Vol. III. Moesia Inferior. Callatis, Dionysopolis, Istrus, Marcianopolis, Nicopolis ad Istrum, Odessus, Tomis. Edizioni Ennerre, Milano, 2000. 125 old. ISSN 88-87235-12-0.

Fax: 0039 02 58 30 91 85

A budapesti gyűjtemény sorozatszerkesztője és több kötet szerzője Torbágyi Melinda.

FELHÍVÁS

Magyar Ókortudományi Konferencia

A következő Ókortudományi Konferenciát a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) Klasszika-filológiai Tanszéke rendezi 2002. május 23. és 25. között.

A konferencia témája: ókori történet és eszmetörténet (írás, könyv, civilizáció).

Helye PPKE, BTK.

A szervezők absztraktot is kérnek az előadóktól.

A jelentkezést levélben vagy e-mailben lehet elhuttatni Ösz Ferencnek, a konferencia szervező titkárának a következő címre:

PPKE, BTK, 2087 Piliscsaba, Egyetem u. 1.

oszfer@clphx.btk.ppke.hu

A jelentkezés (címleadás) határideje: 2001. december 31.

Az absztrakt leadásának határideje: 2002. február 28.

Bulletin of Ancient Studies

No. VIII.

Editor-in-chief: György Németh

Editors: Ádám Lőrincz and András Patay Horváth

The aim of this periodical is to create a lively forum for all sorts of activities and communications in the field of ancient studies. This field is extremely broad: we look forward to communications from classical philologists, historians, linguists, archaeologists, orientalist and everyone else concerned with ancient studies in Hungary. We do not intend to be a scholarly periodical of a classical fashion, but rather an open forum and news bulletin of classical scholars and students in Hungary.

Contents of the present number:

New Generation (The abridged versions of two PhD dissertations)

Farkas, Zoltán: Teleios Logos (Eusebius HE 10, 4, 2-72)..... 3

Pataki, Elvira: Tettix. The Cricket as a Sacral and Poetic
Symbol in Greek Literature..... 9

Conference

Magyar, Myrtill: Ceiling and Vault Painting in Antiquity..... 22

Németh, György: Caesar and the Questions of Caesarism 25

Németh, György: Antique Medicine and Inscriptions..... 26

Top Secret Publications 27

Invitation

Hungarian Conference on Ancient Studies 30

T a r t a l o m

Utánpótlás

Farkas Zoltán: Teleios logos (Eusebius HE 10, 4, 2-72)	3
Pataki Elvira: Tettix. A tücsök mint szakrális-poétikai szimbólum a görög irodalomban.....	9

Konferencia

Magyar Myrtill: Mennyezet- és boltozatfestészet az ókorban	22
Németh György: Caesar és a caesarizmus kérdései	25
Németh György: Az antik orvostudomány és a felliratok	26

Szigorúan titkos kiadványok	27
-----------------------------------	----

Felhívás

Magyar Ókortudományi Konferencia	30
--	----